



İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
**Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi**

**Yakın tarihimizde STK hareketinin gelişimi ve
kamu sivil toplum kuruluşları ilişkisi
Korhan Gümüş**

**Savunuculuk ve Politikaları Etkileme
Konferans Yazıları no 3, 2004**

Giriş

Günümüzde 'katılım' sözcüğü geçmiştekenden çok farklı bir siyasal bağlam içinde yer almaya başladı. 1970'lerde olduğu gibi muhalefetin, örgütlü sivil toplum kesimlerinin bir talebi olmaktan çıktı, iktidarların ve yöneticilerin ağzından düşmez oldu. Yönetimler, siyasetçiler, bürokratlar kendi gündemlerine gelen her türlü konu için sıklıkla STK'ların, sivil toplumun katılımından söz etmeye başladılar. Yöneticiler kararların oluşumunda bir ölçüde farklı görüşlerden insanları muhatap almaya başladılar. Katılımcılık, kamu yönetimlerinin icraatlarını kolaylaştıran, finansal imkanlarını genişleten ve ihtiyaç duyulan yeni bir siyasal araç haline geldi. Ancak bu gelişme iddia edildiği gibi, sivil toplum tarafında demokratik bir açılıma yolaçmadı. Tam tersine, bu katılım modeli çıkarı olmayan grupların kamu kararlarından dışlanması, marjinalleşmesi ile sonuçlandı. Katılım modelindeki bu değişim, kamu alanının özelleşmesi ile eşanlı hale geldi. Bugün kamu yönetimlerinin karar mekanizmasını destekler mahiyette oluşturdukları istişare organlarında yer alanların neredeyse tamamının -bürokratlar dışında- öğretim üyeleri, müteahhitler ve proje bürosu sahipleri gibi hizmet üreten kesimlerden oluştuğu gözlemleniyor. Paradoksal bir biçimde, 1930'ların sivil toplumla devlet arasında kesin çizgiler çizen, tek özneli yönetim anlayışı neredeyse katılımcılık açısından yeğlenecek bir durum kazanmaya başladı. Yönetimler popülist politikalarla sivil topluma seslenirken, geçmişte halk adına katılım talebini dile getiren uzmanlık kurumları, meslek insanları herhangi bir sivil toplum kesimi gibi siyaset erbabı ile yeni bir uzlaşma arayışı içine girdiler. Bu kesimler eskisinden çok daha yakın oldukları iktidar alanının geçirimsiz duvarları arkasına sığınarak daha güçlü bir biçimde kendi çıkarlarını temsil eder hale geldiler. Bağımsız bir işlev görmesi gereken üniversiteler, fikir insanları, kurumları, uzmanlar diğer sivil toplum kesimleri gibi kendi kamu yararı kavramlarını temsil etmeye başladılar. Sonuçta katılımcılık katılımı engeller hale geldi.

Neden böyle oldu? Bunun nedeni Türkiye'deki kültür sermayesinin modernleşmemiş olmasında aranabilir: İformel ilişkilerin hakim olduğu siyasal katılım mekanizması güçsüzleri eleyen, güçlülere yönetimler karşısında daha etkili muhataplar hale getiren bir 'elek' vazifesi görmeye başladı. Katılım eşitsizlik yaratan siyasal pratikler üzerine kuruldu ve eşitsizliği yeniden üretir hale geldi. Siyasal işlevler sivil toplumun kapasitesini güçlendirmeye değil, söndürmeye, dışlamaya, ayrımcılık yapmaya hizmet etmeye başladı. Bu yeni katılım modelinde çoğu zaman kamu işlevleri, kamu

bütçeleri kullanılmadığı ve zahmetsizce projeler, icraatlar biçimlendiği için yöneticiler kendilerini proje ve kaynak geliştirme açısından başarılı olduklarını varsaydılar. Böylece kamu adına belirlenmiş kurallar olmaksızın profesyoneller, çıkar grupları bu informel piyasanın nimetlerinden yararlanmaya başladılar. Kamu alanları kolayca, üstelik artık itiraz edecek hiçbir merci kalmaksızın, peşkeş çekilmeye başlandı. Kamu bütçeleri ile elde edilmesi gereken plan ve projeler bu ilgi grupları tarafından geliştirildiği için yönetimler çıkar sahiplerine neredeyse tamamen teslim oldular. Belediye başkanları ellerinde kendilerine ulaşabilen sınırlı bir kesimin geliştirdiği niteliksiz projelerle dolaşmaya, onları kendi fikirleri olarak kamuoyuna sunmaya başladılar. Çıkar sermayesinin uzantısı olan medya da kolayca bu ilgi grupları içindeki yerini aldı. Hizmet üretenler ile karar vericiler birbirine karıştı.

Uzmanlar, iş sahipleri eskiden olduğu gibi, bu yeni katılım modelinde de kapalı ilişkiler geliştirdiler, kentlilerin nelere ihtiyacı olduğuna karar vermeye devam ettiler. Böylesine bir tekelleşme, profesyoneller, fikir insanları arasındaki yaratıcılığı dışladığı için kent yönetimleri en olmayacak projelere imza atar hale geldiler. Kamu yönetimlerine, halka hizmet vermesi gereken piyasa aktörleri içindeki en niteliksiz profesyoneller belediye başkanlarının ikna ederek kendi yararlarını halka dayatma fırsatına kavuştular. Sonuçta yönetimler ve kentliler kapsamlı dönüşüm projelerinden, yaratıcı fikirlerden, nitelikli profesyonel işlerden mahrum kaldılar. Siyasetçiler seçilme sürelerinin getirdiği icraat gösterme paniği içinde, önlerine çıkan fikirlerle yetinmeye başladılar. Siyasal bir süreç sonucu iktidara gelen yöneticiler kendilerine iş aktarılmasını bekleyen dar çıkar grupları tarafından siyasetten uzaklaşmaya zorlandılar, adeta rehin alındılar. Bugün kent yönetimlerinde geliştirilen planlar, projeler çoğunlukla kamu ürünü vafına sahip değil, bu kesimlerin kendi özel görüşlerinden ibaret. Bunun sonucunda iktidar alanındaki başarı kriterleri ile kentlilerin yaşantısını etkileyecek başarı kriterleri iyice ayrıştı. Kent yönetimleri kendi kamu yararlarını temsil eden kesimler tarafından kuşatıldı. Bu nedenle kent yönetimlerine çok sayıda dekoratif proje üretmeye dayanan, bunlarla kentlilerin ihtiyaçlarının karşılandığı izlenimi veren 'projeci' bir yönetim modeli hakim oldu. Yönetimler kamu kaynaklarını kullanarak en önemli kültür varlıklarını, kentin can damarı olan kamu alanlarını tüketmeye başladılar. Bu durum, kentlerin yarıştığı bir küresel ortamda kent yönetimlerinin ayakta kalmasını zorlaştırdı. Katılımcılık, kent

yönetimlerinde kuralsızlığın hakim olduğu yeni bir siyasal düzenin simgesi olarak her türlü bağımsız fikir hareketini yoketmeye başladı.

Başarılı bir yönetim için yaratıcı sermayeye alan açılması gerekli. Türkiye’de siyasal temsil sistemin informel bir katılım modeli ürettiği ve sivil toplumun siyasete katılım biçiminin siyasal kamu alanını daralttığı gözlemlenebilir. Bu tür bir geçişkenliğin, sivil toplum - devlet türdeşliğinin yarattığı belirginleşen sorunlara ve çelişkilere çözüm getirmek için yalnızca sivil toplumun ve kamunun değil, sivil toplum kuruluşlarının ve uzmanlıkların rolünün de tartışılma ihtiyacı var. Son on yıldır sivil toplum bir taraftan fiili olarak, mevcudiyet biçimleri ile siyaset üzerinde etkili olmakta, diğer taraftan eskisinden farklı bir sivil toplum hareketliliği, örgütlenme alanı siyaset üzerinde entelektüel bir enerji yaratmakta. Ancak sivil toplumun katılımını güçlendirmek için STK’ların kamu ile ilişkilerini yeniden düzenlemeleri ve bu informel ilişkileri sorgulamaları her zamandan daha fazla zorunlu hale geldi. Bunun ise bir tek görünür yolu var: Katılımı daha geniş bir kavramsallaştırma alanına taşımak ve yönetimlerin bu şekilde nasıl başarılı olacaklarını fiilen göstermek: Çünkü bugün yöneticiler başarılı olmak için yönetim işlevlerini yalnızca bilgiye, kararlara erişim gücü bulunan çıkar amaçlı kişi ve kuruluşlara değil, yaratıcı sermayeye açmak zorundalar.

STK tarihinden kesitler

Olaylar, dönüm noktaları:

Türkiye’de 1950’lerde çok partili siyasal sisteme geçildikten sonra da sivil toplumu korporatist bir temsil sistemi içine alan katılım modeli bir kırılma noktasına doğru sürüklemişti. Ancak bu kırılmanın daha çok siyasetin sembolik alanında gerçekleştiği, daha sonraki fasıllı demokratik siyasal sürecin bürokrasi ile siyaset eliti arasında paylaşılan iki kutuplu bir özellik taşıdığı varsayılabilir. Bu dönemden sonra giderek elitist bir çizgiden uzaklaşan sivil toplum hareketlerine baktığımızda da ‘halk’ adına ortaya konmaya çalışılan bir meşruiyet arayışı ile birlikte, toplumsal sorunlara ilgi gözlemlenir. Ancak bu ilgi aynı zamanda iktidar karşıtı bir muhalefet, siyasetin dışına kayma eğilimi ve zaman zaman da devlet -bürokrasisi- ile ittifak arayışları ile biçimlenir. Bunun nedenleri iktidarın sivil toplum kesimlerini temsil kabiliyeti ve yarattığı dönüştürücü enerjinin karşısında sivil toplum kuruluşlarının zayıf kalması kadar (aynı zamanda) bu kuruluşların siyaseti meşru kabul etmemelerinde aranabilir.

Türkiye’de ‘Soğuk Savaş’ döneminde demokratik bir kamu fikrinin karşısındaki en büyük engel kamusal alandaki temsil faaliyetinin temelini oluşturan farklı kamu yararı kavramlarının temsili sorununun örtük kalmasıydı. STK’lar, aydınlar, uzmanlar işlevlerini –tıpkı siyasetçiler gibi- kendi görüşlerini, kendi kamu yararı kavramlarını temsil etmekle sınırlandırdıkları ölçüde siyasal kamu alanı daralmakta, sivil toplum kimlikleri ile siyasal kimliklerin örtüşürülmesi beklenmekteydi. Bu dönemde gelişmeci sağ politika ile meslek odalarında gelişen meslekçi sivil toplum hareketinin benzer bir temsil modelini paylaştığını söyleyebiliriz: Meslek odaları, sendikalar, öğrenci dernekleri etrafında örgütlenen sivil toplum hareketi ‘halk adına planlama, bilim’ başlıkları altında kendi kamu yararlarının temsili ile sınırlı bir model üretmişti. Kendi tabanını temsil eden sivil toplum hareketi bu özdeşleşmeci siyasal modeli dönüştürme kapasitesine sahip değildi ve modernleşmeci bir rol oynamak yerine onun kendisini yeniden üretmesinde etkili oldu. Türkiye’de de ‘Soğuk Savaş’ döneminde sivil toplum hareketi içinde yeralan kesimler kamu alanında kendi tercihlerini ifade etmeyi yeterli saydılar ve genellikle siyasetin temsil sorununu sorgulamadılar. Temsilin sivil toplumla sürekli yer değiştirmesine dayanan hakim siyasal sistem bir taraftan simgesel bir alanda kendini yeniden üretirken sivil topluma ait kimlikler de karşılığını –sanki doğrudan temsil mümkünmüş gibi- sürekli resmi alanda bulmak zorunda kaldı. Bu nedenle ‘Soğuk Savaş’ döneminde ‘ifade özgürlükleri’nin ve azınlık haklarının sınırlandırılması olarak tanımlanan olağanlaşmış ve süreklilik gösteren durumun arka planında bu örtüşmenin olduğu kabul edilebilir. Siyasal sistemdeki değişimleri kamu ile sivil toplum arasındaki ilişkiler açısından değerlendirmek mümkündür . Sivil toplum kuruluşlarının siyasal faaliyetler üzerindeki etkileri modernleştirici bir işleve tekabül etmektedir. Aşağıdaki örneklerde sivil toplum kuruluşlarının kentsel hareketler içindeki rollerine odaklanılmıştır. Ancak burada seçilen örneklerin Türkiye’deki tüm sivil toplum eylemliliklerini kapsama, analiz etmek gibi bir niyeti ve amacı yoktur. Burada yapılmaya çalışılan analize tekabül eden tipik örneklerde de her zaman karmaşık durumlarla karşı karşıya olduğumuzu peşin olarak söylemekte yarar görmekteyim.

Meslekçi muhalefet: Boğaz Köprüsü tartışmaları

70’lerde yapılan 1. Boğaziçi Köprüsü’ne bazı üniversitelerdeki uzmanların, meslek kuruluşlarının ve sol partilerin karşı çıktığı biliniyor. O tarihlerde üniversiteler ve

meslek kuruluşları çevresinde yeralan bir çok uzman, bilimsani köprünün nasıl bir ulaşım krizine yolaçacağını ifade etmişler. Hazırladıkları paneller ve konferanslarda köprünün İstanbul'un ulaşımını kolaylaştırmayacağı, tam tersine zorlaştıracığı tezi işleniyordu. Bu tezler arasında o tarihler için çok önemli öngörüler de yer almaktaydı: Köprünün İstanbul'un kuzeyinde yapılaşma baskısını artıracığı, ulaşım sistemini ve İstanbul'un denize paralel gelişme çizgisini etkileyeceği, çevreye, içmesuyu kaynaklarına zarar vereceği, ulaşımın maliyetini artıracığı gibi tezler işleniyordu.

Ancak bu muhalif hareket toplu taşımacılık kavramını da sağın sözde temsil ettiği ve güç aldığı gelişme, kalkınma söyleminin elde ettiği 'siyasal meşruiyet'in karşısına yerleştirmişti. Bu nedenle uzman meslek kuruluşları halka 'kendi kamu yararı kavramlarını dayatmak isteyen kişiler' olarak algılandılar. Bu kuruluşların çıkardıkları yayınlara bakıldığında seslenen asıl adresin sivil toplum değil, devlet olduğu görülür. (Çıkarılan sonuç şuydu: "Siyasetçiler bizi dinlemiyor, devlet sen bizi dinle".) O tarihlerde bu tür muhalefetin temel referansı '1950'den sonra uygulanan yanlış politikalar'dı. Yayınlarına baktığınızda sanki meslek insanları, aydınlar iktidar aygıtından dışlandıkları için muhalefet ediyorlar gibi bir sonuç çıkıyordu. Sanki tek parti dönemindeki ayrıcalıklı konumlarının özlemini duyan uzmanlar, meslek insanları hep birlikte kendi kamu yararı kavramlarını 'bilim', 'planlama' olarak siyasetçilere ve sivil topluma kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Onlara göre siyasetçiler de (onlar gibi uzman olmadıkları ve sermayenin temsilcisi oldukları için) onları dinlemiyorlar. İktidar ise onların 'özel otomobil'e, zenginleşmeye, refaha karşı olduklarını söylüyordu. Böylece şehirciliğin, planlamanın bir bilim olduğunu iddia eden, farklı kamu yararı kavramlarının temsilini önemsemeyen meslekçi muhalefet gelişme dinamiklerini temsil eden iktidarlar tarafından kolayca izole edilebiliyordu.

Marjinalleşme: Popülist sağ iktidarların karşısında tepeden inmece 'aydın'ların hezimet

İktidarlar gelişmenin simgesi olarak otomobil sahibi olmak isteyen, kaçak bina yapmak isteyen halkı temsil ediyor, meslek kuruluşları, uzmanlar ise buna karşı çıkıyordu. Uzun yıllar boyunca meslek odaları ile iktidardaki siyasetçiler arasında bu tür bir gerilim yaşandı. Siyasetçiler bu sivil toplum hareketini "bunlar gelişmeye, hatta köprüye dahi karşıydılar" sözleriyle küçümsediler. Bir tarafta bürokratik planlamayı savunan uzmanlar, meslek insanları, öbür tarafta asgari bir akılcılaştırma fırsatları

yaratmayan toplumsal hareketlilik karşısında buna göz yuman siyasetçiler kanadı yeralıyordu. Mimarlar Odası'nın 80'li yıllara gelirken çevirterek bastırıldığı Moskova'nın Baş Mimarı Posokhin'in "Yaşanabilir Kentler" kitabı belki de bu karmaşık fikirlerin uçtuğu, tartışmaların henüz tam yerine oturmadığı dönemin 'en net' mesajını taşıyordu. Posokhin Avrupa'daki şehircilik ve mimarlığın kuramsal alanındaki gelişmeler ile hiç alakası olmayan bir planlama anlayışını savunuyor ve Moskova'nın nasıl bilim ışığında planlandığını anlatıyordu. Dolayısı ile o sırada Mimarlar Odası'nda yönetimde olan bir grubun özlemlerine tercüman oluyordu. (Ancak unutmamak gerekir ki bu özlemin gerçekleşmesi için Türkiye'de tek parti iktidarına geri dönülmesi gerekiyordu!) Bu kitap çıkar çıkmaz oda çevresindeki öğrenci kitlesi ve entelektüel çevrede bir parça alay konusu oldu ancak birkaç eleştiri yazısı dışında da pek ciddiye alınmadı. Ancak mesaj gene de anlamlıydı ve uzun yıllar meslek kuruluşlarında yönetime gelen grupların nasıl bir planlama anlayışını savunduklarını gösteriyordu. Bu anlayışın bu kadar uzun süre -entelektüel karşı çıkışa rağmen- sürdürülebilir olmasının nedeni ise üzerinde ayrıca durulması gereken bir konu.

Meslek odaları, sendikalar, üniversiteler o zamanlar farklı partilerin insan kaynaklarını geliştirmek ve uzmanların siyasete atılmak için kullandıkları yan kuruluşlar gibiydi. İktidar alanındaki mücadeleler bu kuruluşlara doğrudan yansıyor. Parlamento dışı siyasi oluşumların uzantısı konumundaki grupların ise iktidar anlayışına bir farklılık getirmek şöyle dursun, tepeden inmecilikte onlardan aşağı kalır bir tarafları pek yoktu. Sonuçta meslek odalarındaki sol ve sağ siyaset arasındaki 'mücadele' aynı zamanda devlet bürokrasisindeki siyasal kadrolaşmada bir mücadeleye dayandığı için böylesine bir arka planı olmayan ve her iki kutubun dışında kalan bu yeni ve farklı sesin oda duvarları dışında duyulma ve algılanma imkanı yoktu. Buna karşılık 1980'lerin hemen öncesinde meslek odalarında, özellikle de İstanbul ve Ankara Mimarlar Odası birimlerinde farklı bir tartışma zemini oluşmaya başlamıştı. Mimarlık fakültelerinden gelen öğrenciler, üniversiteler ve meslek odalarına hakim olan politikaları sorgulamaya girişmişti. O tarihlerde meslek odalarına ve üniversitelere hakim olan siyasal gruplar Türkiye'de çok partili dönemde güçlenen siyasal popülizmin karşısında iktidar alanını kaybeden uzmanların tepki hareketine yaslanmışlar, 'uygulanan politikalar'ı eleştirirken 'bilim', 'uzmanlık', 'planlama' gibi kavramları 'siyasal meşruiyet'in karşısına yerleştirmişlerdi. Meslek odalarında filizlenen muhalif öğrenci hareketi ise üniversitelere ve meslek kuruluşlarına hakim

olan bu kurumsal politikaları eleştiriyordu. Böylece meslek odalarında iki karşıt grup teşkil etmişti: Bir tarafta Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerdeki merkezi planlama anlayışını savunan; adeta çok partili siyasal sisteme karşı çıkan; neredeyse uzmanın “tek parti dönemi”ndeki ayrıcalıklı konumunun özlemini duyan bir grup; diğer tarafta ise tepeden inme planlama anlayışına karşı çıkan, kentlileşen nüfusun taleplerini dikkate almayı öneren genç, henüz profesyonel ilişkilere bulaşmamış bir öğrenci grubu. Genç muhalif grup esas olarak bu tepeden inme meslek ve uzmanlık pratiklerinin kentsel hareketlilik karşısında etkisizleştiğini söylüyor, üniversitelerde ve meslek odalarındaki hakim grupların dilinden düşmeyen ‘çarpık şehirleşme’, ‘şehircilik bilimi ilkeleri’ gibi kavramların uzmanın işlevini sorgulamayı engellediğini iddia ediyordu.

Bu dönemin buna rağmen gene de meslek söyleminde bir kırılma noktasına işaret ettiği söylenebilir. Peki nasıl oldu da güç mücadelelerinin hakim olduğu uzmanlık alanında farklı bir ses oluştu? Bunun bir nedeni meslek odalarının çok partili siyasal sisteme geçildikten sonra rantın bölüşüldüğü siyasal partiler yanında ikincilleşmiş örgütler olması ve dolayısı ile daha çok gönüllü çabalarla iş üretilmesiydi. Başka bir neden bu dönem bazı dergiler ve yayınlar aracılığıyla soldaki entelektüel tartışmalardan etkilenen öğrenci kuşağının gönüllü olarak oda etkinliklerine katılmasıydı. Böylece oda yönetiminde yer alan ‘eski tüfek’ sol siyasal gruplardan gönüllülerle, dışarıya açık olan ve kentin gecekondu bölgelerinde çalışmalar yapan öğrenci toplulukları arasında yeni bir ilişki filizlendi. Bu genç kuşak (zaman zaman bir takım güçler tarafından hırpalanmalarına rağmen) bir süre Mimarlar Odası’nda etkili oldu. Bu gruplar meslek odaları içindeki iktidar mücadelelerinden ve siyasi rant ilişkilerinden bağımsızdılar, dışarıya açıldılar ve sonunda odaların da dışına çıkarak, bir ‘sivil toplum’ hareketine dönüştüler.

Temsil dışı STK'lara örnekler: Öğrenci gençlik hareketleri

İlk önce 1980'ler öncesi sivil toplum hareketlerine örnek oluşturabilecek bazı örnekler üzerinde duralım. Bu tarihlerde geçerli olan örgütlere baktığımızda bunların daha çok Demokratik Kitle Örgütü adı verilen meslek örgütleri, sendikalar, öğrenci, kadın, gençlik, iş kolu dernekleri gibi kitlesel temsil amaçlı kuruluşlar olduklarını görürüz. Bu tarihlerde öğrenci gençlik örgütlenmesine örnek olabilecek bir model olarak o

zamanki öğrenci temsilciliklerini ele alabiliriz. Fakülte kurullarında ve senatoda temsil edilen öğrenci temsilcilikleri üniversitelerin bir çoğunda tüzel kişilik kazanmıştı. Yönetimler öğrenci temsilciliklerine kimi okullarda yer tahsis etmiş, kimi okullarda ise okul kooperatifi ve yemekhanelerin yönetimini seçimle gelen bu temsilciliklere devredilmişti. Öğrenci temsilciliklerinin çoğu süreli bir yayına sahipti ve bazı okullarda o zamanlar için geçerli olan yetenek sınavları için kurslar düzenleyerek elde ettiği geliri kooperatif, yayın ve öğrencilere çıkarılan yemeğin finansmanında kullanıyordu. Ayrıca öğrenci temsilcilikleri kendi inisiyatifi ile birim temsilcilikleri ile sınıf meclisleri oluşturmuştu.

70'li yıllarda bir taraftan üniversitelerde örgütlenen siyasal grupların bu öğrenci gençlik dernekleri üzerinde etkisi bulunurken, yeni filizlenen sivil toplum kuruluşlarının sosyal faaliyetler alanındaki kapasitesi giderek demokratik, katılımcı bir model örgüsü içinde gelişme göstermiş ve özellikle siyasal bir gruba dahil olmayan güçlü sivil inisiyatifler bu siyasal örgütlerin gücüne ve imkanlarına rağmen bazı okullardaki temsilcilik seçimlerinde başarılı olmuştu. Siyasal örgütler bir taraftan bu tarafsız yapılanmayı zorlamaya çalışırken, faaliyetlerin örgütlenmesindeki başarı nedeniyle işbirliği yapmak zorunda kalmıştı. 70'li yılların sonunda bu örgütlenme eğitim programı üzerinde çalışma yapıyor, akademik yapıyı sorguluyor, çeviri programları ile yabancı dildeki yayınları erişilebilir kılmayı hedefliyor ve kent içindeki mahalle örgütlenmeleri ilişki kurarak öğrencilerin mahallelerdeki etkinlikleri destekliyordu. Öğrenci temsilcilikleri siyasal örgütlere adeta çalışma modeli sunan bir örgütlenme gibiydi. Varolan eğitim programına ciddi bir alternatif getiriyor, uluslararası gelişmeleri izliyor, eleştiri getiriyor ve ders programlarını değiştirbiliyordu. Bu gruplar fakülteler arası iletişim içindeydi. Sonuçta meslek odaları içinde en fazla Mimarlar Odası bu gelişmelerden etkilendi. Genç öğrencilerden oluşan bu gruplar İstanbul'da ve Ankara'da Mimarlar Odası etkinliklerinde yer almaya başlamış, eski kuşaktan bir çok kişiyi etkilemeye başlamıştı.

Kırılma noktası: Meslekçi muhalefetten sivil toplum kuruluşuna dönüşüm

80 darbesi sonrasında ise bu 'genç muhalif kuşak' gündelik hayata dair konular etrafında 'ayakta kalma' savaşı veriyordu. Bu dönemde siyasal referanslar artık yerel yönetimler, merkezi bürokrasi ve kooperatifler gibi kurumlaşmalarda siyaset 'rant

ilişkileri' olarak billurlaştığı için, odalar ve sendikalarda bağımsız bir varlık göstermek zorlaşmıştı. Hem eski siyasal referanslar kalmamıştı, hem de zaten özgür öğrencilik dönemi sona ermişti. Gruplar dağıldı, kimi parlak gençler üniversitelerde kariyere başlayarak veya şirketler kurarak köşelerine çekildi. Bu kuşaktan geri kalanlar ise İstanbul'da birkaç odakta (Bilsak, Bilal -ki bunlar yeni dönemde dernek kurmak zorlaştığı için şirket olarak kurulmuştu- ya da meslek odalarında çalışmaya gayret ediyorlardı) daha çok çevre ve kentleşme ağırlıklı toplantılar yapmaya devam ettiler. İşte ilk çevre, yeşil alan, kent dokusu, park mücadeleleri bu dönemde gündeme geldi. O tarihlerde bu topluluklar içinde 'Yeşil Dayanışma' öne çıkan gruptan biriydi. Yeşil Dayanışma esnek bir yapısı olan, katılımcıları eylemden eyleme değişen ve bir topluluktan ziyade eylem bazında örgütlenen bir iletişim ağıydı. Bu örgütlenme o kadar 'iktidar karşıtı' bir örgütlenmeydi ki, ne basına bir açıklama yapacak temsilcileri, ne de başka kuruluşlar ile görüşmeler yapabilecek yöneticileri vardı. Kararlar birlikte alınıyor, birlikte uygulanıyordu. Basından gelen taleplere rağmen topluluğun birkaç kişi tarafından temsil edilmesi istenmiyordu. Bu kuşağın sütten ağzı yanmıştı. Yoğurdu da üfleyerek yiyordu. Bu topluluğun 1987 yılında Galata'da, Büyük Hendek Caddesi'ndeki yıkımları engellemesi İstanbul'daki en ilginç sivil toplum olaylarından biri oldu. Meslek odalarındaki gibi siyasal referanslarla hareket etmeyen, yazar, sanatçı, mimar, reklamcı, grafiker gibi farklı mesleklerdeki kişilerden oluşan bu topluluk 'bir uzmanlar topluluğu olarak' beklendiği gibi siyasal yönetime dair mesajlar üretmek yerine, evleri temizlemek ve boyamak; bir semt şenliği düzenlemek, reklam ajansından çıkma afişler ve broşürler hazırlamak gibi basit ama beceri gerektiren işleri yapmayı üstlendi. Siyasal gruplar gibi, olayların arkasındaki 'siyasal niyet'le uğraşmak yerine, 'görünen şey'le uğraşmaya çalıştı. Çok başarılı bir 'halkla ilişkiler' programı yürüttü ve 'siyasal' olmadığı için de gazetelerde birinci sayfada yer buldu. Ses getirdi. Oysa o tarihlere kadar klasik sol muhalefet medyanın kendisine yer vermemesinin arkasında başka nedenler aramaktaydı. Sonuçta bu olay bir ilkti ve Galata eylemini Nişantaşı Parkı (otoparkın engellenmesi), Taşkılla (otel yapımının engellenmesi), Gümüşsuyu Park Oteli mücadelesi, Şişli İş Merkezi (Otobüs Garajı) eylemleri gibi etkinlikler izledi. Bu sırada Ankara'da da benzer özellikler taşıyan bir başka grup Güven Park için mücadele veriyordu.

Bu eylemler mahallelerde gerçekleşiyor ve zaman zaman mahalli katılımı destekleniyor (Galata ve Park Oteli eylemleri örneğinde olduğu gibi) olsalar da

meşruiyeti kendinden menkul ve seçkinci sivil toplum eylemleriydi. Kitlelerin öngörülen katılımı ise daha çok bu gruplar tarafından düzenlenen etkinlikleri izleme ve iletişim biçimindeydi. Olayların gidişine ve yönetimin kararlarına karşı çıkan 'duyarlı bir çevre' ayrıcalıklı imar izinlerinde kamusal kararların belirli gruplara hizmet edecek biçimde 'özelleşmesi'ne tepki gösteriyorlardı. 'Kamu otoritesi' hedefteki taraftı. Dolayısı ile bu grubun sesi zaman zaman meslek odalarındaki korporatist siyasal söylemle de karışıyordu. Bu nedenle de bu hareket (bütün yaratıcılığına rağmen) Haliç, Tarlabası yıkımları gibi İstanbul'da 'binlerce mağdur yaratan' ve güçlü bir biçimde karşı çıkılabilecek kararlarda etkisiz kaldı. Hedef 'kamuoyunun bilinçlendirilmesi' olduğu için henüz daha halkın, hemşehrilerin sorunlarına, söyleyebileceklerine sıra gelmemişti. Sonuçta uzmanlar ve seçkinlerden oluşan bu duyarlılık ve tepki hareketi yerel halkla iletişim kurarak, medya üzerinden kamuoyuna mesaj iletme yolunu seçmişti. Henüz sorun sahiplerinin örgütlenmesine yönelik veya sivil toplumla iletişim içinde çözüm geliştiren bir girişim değildi.

Meslekçi muhalefetin sınırları: Bürokratik muhalefetle meşruiyetçi sağın izdivacı

Buna karşılık 80 sonrasında meslek kuruluşlarında ve üniversitelerdeki uzmanlar (şaşırtıcı bir biçimde) iktidarla yeni bir ittifak dönemine girdi. Bu gelişmenin en önemli göstergesi de kentsel hareketlilik içinde etkili olamayan uzmanlık pratiklerinin informel ilişkiler içinde kendisini yeniden üretme kabiliyeti kazanmasıydı. Bu dönemde meslek odalarını destekleyen ana kaynağın, üniversitelerin iktidarla bütünleşmesinin ve patronaj ilişkileri içine alınmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu bütünleşmeye yolaçan en önemli gelişme ise 1984'te yeni kabul edilen yerel yönetimler kanunu ve bu bağlamda oluşturulan büyükşehir yönetimlerinin yeni yetkilerle donanarak elde ettiği güçtü. Bu dönemde yerel yönetim bir taraftan büyük kamusal kaynaklarla yürütülen kent operasyonlarını, ulaşım, atıksu, yol yatırımlarını başlatmıştı diğer taraftan da medya mensupları, sanatçılar gibi meslek grupları, üniversite öğretim üyeleri için ayrıcalıklı imar izinleri ile kentsel rantı dağıtan otorite halini almıştı. Diğer taraftan da informel kanallarla büyük kazançlar elde ediliyor ve sermaye kentin yapılaşmamış parçalarına el atıyordu. Dolayısı ile iktidarlar ve sermayenin üniversitelerle ve uzmanlarla ittifak yapmaması için bir neden yoktu. Bu nedenle üniversite öğretim üyeleri her dönemde yönetimlerin plan ve proje ihtiyaçlarını karşılayan gruplar olarak

devreye girdiler. Kente dair 'aydın duyarlılığı' kısa zamanda uzmanların bir sivil toplum kesimi olarak kendi çıkarlarını maksimize etmeye yarayan bir araca dönüştü. Böylece hem koruma kurulu gibi bürokratik bir aygıtın üyesi olan bir öğretim üyesi, kolayca kentsel rantı denetleyen bir kamu kişiliği kimliği kazanıyor, hem de kendi mimarlık bürosunda iş takibi yapabiliyordu. Farklılaşan talepler karşısında temsil dışı bir konum alması beklenen uzmanlık kuruluşları da tıpkı diğer sivil toplum kesimleri gibi kendi çıkarlarını, kendi kamu yararı kavramlarını temsil ettiler. Böylece birbirine karşıt gibi gözüken iki aktör, uzmanlar ile siyasetçiler arasında kentsel rantı denetlemek için gizli-açık bir ittifak alanı oluştu. Üniversiteler siyasetçilerin meşruiyet ihtiyacını karşıladılar. Siyasetçiler de ihaleler ve uygulama işleri kendi denetimlerinde kalmak üzere, proje ve fikir geliştirme işlerini onlara devrettiler. Böylece kamu işlevlerini kurgulama alanı, plan ve proje gibi siyasal ürünler ve öncelikleri belirleyecek süreçler karanlıkta kaldı. Uzmanların da bir sivil toplum kesimi olarak yer aldığı katılım modelinde denklemin en önemli parçası, sivil toplum informel ve modernleşmemiş bir katılım modeline yöneldi. Bu yüzden kentlerin büyük bir bölümü kaçak olarak yapılaştı. Halkın büyük çoğunluğu planlama, yapı denetimi, kültür varlıklarını koruma kararlarını kendi çıkarlarını savunmak için uzmanların uydurdukları kurallar olarak algıladı. Denetimle ilgili kuruluşlarda büyük bir rüşvet mekanizması gelişti ve siyasetçiler de keyfileşen kuralların uygulanmamasından veya uygulanmasından doğan bir gelir transferini kontrol etmeye yöneldiler. Bu kontrol siyasal patronaj ilişkilerini güçlendirdi ve uzmanlar siyasal otoriteye daha bağımlı hale geldiler.

STK kavramının oluşması: STK'ların kamusal alan yaratma mücadelesi

Mahalli sivil girişimlerdeki asıl 'dönüm noktası' 1993 yılında Refah Partisi'nin yerel yönetimleri ekseriyetle kazanması ve sonra da koalisyon ortağı olması sonrasında gerçekleşti. Bu defa kendini gene muhalefette bulan seçkinlerin girişimi ile Beyoğlu Platformu, İstanbul Platformu gibi kısa vadeli yerel girişimlere tanık olundu. Bu tarihlerde Nevizade Sokağı'ndaki esnafın desteklediği dış mekanlarda içki içme yasağına karşı sokak eylemi, Taksim Camisi tartışmaları, Turing Klüp olayı ülkenin genel siyasi kutuplaşmasına paralel gelişen siyasal etkinliklerdi. Bu etkinliklerde yer alan kişiler sivil toplum örgütü içinde olmaktan çok, iktidar amaçlı siyasal örgütler gibi davranıyorlardı. Ancak bu çizgiyle paralel olmayan, geçmişten gelen bu

çatışmacı modelle ilişkisi olmayan sivil hareketler de vardı. Bunlardan en süphesiz en ilginç Beyoğlu Platformu'nun İstanbul'daki su sıkıntısına karşı 'conta dağıtma' eylemiydi. Muhalefet beklendiği ve önerildiği gibi bidonları alıp belediyenin önünde gösteri yapmak yerine evleri tek tek dolaşıp musluk contası dağıtmaya başlamıştı. Bu beklenmedik olay (tahmin edilebileceği gibi) bütün taraflarda şok yarattı. Televizyonlarda birinci haber oldu. Tartışmalar yaşandı. Kimileri conta dağıtarak belediyeye muhalefet etmek yerine destek olunduğunu, kimileri nihayet laik çevrelerin de Refah Partisi'nin yöntemlerini kullanarak mahalle çalışmalarına başladığını, kimileri de bir sivil girişimin zaten yapması gerekenin bu olduğunu söylüyordu.

Bu küçük ama medyatik olay hem Yeşil Dayanışma eylemleri gibi mizah ve dolayısı ile bir kendine güven unsuru taşıyordu, hem de 'sivillik' üzerine bir tartışma başlatma kapasitesine sahipti. İstanbul'da yerel seçimleri Refah Partisi kazandığında, merkezi iktidardaki sosyal demokrat kanada yaslanan Mimarlar Odası kendisini bir 'ileri karakol' olarak tanımlamıştı. Ankara'nın desteğini alarak yerel yönetime karşı bir siyasal organ gibi çalışmaya başlamıştı. Bu dönemde İstanbul 'laik cephe' tarafından oda kanalıyla savunuluyor, oda başkanı bir muhalif lider gibi siyasal mesajlarla medyada boy gösteriyordu. Ancak Refah Partisi'nin merkezi hükümete ortak olması olayların seyrini değiştirdi. Refah Partili Kültür Bakanı'nın ilk icraatlarından biri odaya verilmiş binayı geri almaya çalışmak oldu. Bu süre içinde Mimarlar Odası gelişen konjonktürün içinde Refah Partili belediye başkanına, daha sonra da Hükümet ortağı olan Refah Partili Kültür Bakanı'nın Yıldız'daki binayı geri alma girişimine karşı sivil örgütlerle dayanışmaya çalışıyordu.

1996 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Habitat 2 Konferansı öncesinde beklenmedik başka bir olay daha oldu. Sivil hareket bütün imkansızlıklara, engellemelere, güç gösterilerine rağmen siyasal çekişmelerin dışında, 1980 öncesi Mimarlar Odası'nda yaşanan ilk deneyimi hatırlatan, tarafsız bir sivil alan yaratma girişimine sahne oldu. İlginç olan Habitat 2 Konferansı öncesinde ve sırasında merkezi yönetimle yerel yönetim arasında gerçekleşen çekişmelerin sivil toplum kuruluşlarına yansımamasıydı. İlk defa farklı kesimlerden sivil toplum örgütleri ortak bir etkinlikte buluştular ve düzenleme komitelerinde birlikte yer aldılar. Oysa geçmişte resmi sahadaki çatlaklar sivil toplum sahasına çok daha gürültülü biçimde yansıyor ve kaba kuvvete kadar uzanıyordu. Bu defaki örnek Türkiye'de ilk defa özerk bir sivil

toplum sahasının oluşabileceğini ve bunun kamu sahasında herkese açık bir ilişki ağı içinde olabileceğini gösterdi. (Seçilen mekan gene Bilsak'tı ve Bilsak yöneticileri 80 sonrası giderek umudedilen siyasal amaçları gerçekleştiremeyen kuruluşlarının içinde pek bir anlam veremedikleri ve karışmadıkları bu yeni sivil girişimin yapılanmasına olumlu baktılar.)

Çeşitli kuruluşlardan bu özerk girişimi yönlendirmeye çalışan girişimler olduysa da, herkese açık olan bu platform kolay kolay siyasal etki alanı içine alınamadı. Girişim bütün tecrübesizliğe, yetersizliğe, imkansızlığa rağmen ayakta kalmayı başardı. Hatta Birleşmiş Milletler hazırlık toplantısında Türkiye'yi temsil eden heyete iki temsilci vererek, bir ilki gerçekleştirdi. Habitat 2 Konferansı'nın 'ortaklık' kavramı Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının da sahiplendiği bir kavram oldu. Böylece ilk defa yerel, merkezi yönetimlerin (siyasal partileri ne olursa olsun) ve sivil girişimlerin kamu sahasındaki rolleri bir parça kavramsal karşılığını bulmuş oluyordu. Konferans çevresinde yaşanan tartışmalar sayesinde sivil toplum kavramı Türkiye gündemine yerleşti.

Kavramsallaştırma: STK kavramının icadı

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları (STK) kavramının çok kısa bir geçmişi olduğu söylenebilir. 1992 yılındaki Rio Çevre ve Kalkınma Zirvesi Türkiye'de fazla etkileri olmadan geçmişti. Oysa bu zirve STK'ların yönetimler tarafından kabul gördüğü en önemli dönüm noktalarından biriydi. 1996 yılında BM Zirvesi'nin İstanbul'da düzenlenecek olması birkaç yıl öncesinde Türkiye'de STK ortamını hareketlendirdi. İstanbul'daki bu konferansla ilgili kararın verildiği tarihte henüz sivil toplum kuruluşları arasında iletişimi sağlayacak bir komite oluşmamıştı. 1994 yılında bazı sivil toplum kuruluşlarına üye olan kişiler bir araya gelerek ve kendi imkanları ile bir Evsahibi Komite oluşturdular. Sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişimde etkin rol aldılar.

Ancak henüz STK'lar açısından bir kamusal alan tanımı yoktu. BM Zirvesi öncesinde uluslararası standartlara göre katılımcı taraflardan biri olan İngilizce 'non governmental organizations (NGO)' kavramına bir karşılık arandı. Bu tarihlerde 'devlet dışı kuruluşlar (DDK)', 'hükümet dışı kuruluşlar (HKD) gibi kavramları kullananlar oldu. Başka bir grup 'gönüllü teşekküller' kavramını ortaya attıysa da bu kavram bu yeni ihtiyacı tanımlamaktan uzaktı. Ancak bu tarihlerde bir takım çeviri yayınlarda yer alan

'sivil toplum' kavramının yanına 'kuruluşu' eklendi ve böylece STK, NGO kavramının karşılığı olarak kabul gördü.

Daha 'tarafsız' -ve yayınlar dolayısı ile- biraz entelektüel bir referansa sahip olan 'sivil toplum kuruluşları' (STK) kavramı o tarihlerde soruna çözüm oldu. Bu kavram resmi otorite tarafından da benimsendi ve tescil edilmiş oldu. (Böylece Devlet'in onayladığı, kabul ettiği alanın 'içinde olma' güdüsü de belki rol oynadı.) Eski 'demokratik kitle örgütleri (DKÖ)' kavramı da hızla bir kenara itildi. STK kavramı sol, sağ, laik, liberal tarafından ittifak halinde kucaklanan bir kavrama dönüştü. Sonuçta meslek kuruluşları, sendikalar, uzmanlık kuruluşları, kitle temsiline dayanan kuruluşlar, yerel inisiyatifler, hepsi STK bohçasına girdiler ve bundan böyle kendilerine 'sivil toplum kuruluşu' olarak adlandırdılar. Böylece ilk baştaki kavram kargaşası ortadan kalkmış gibi gözüktü. Ancak sorunlar burada bitmedi. Tam tersine yeni bir kavram gibi gözükken STK kavramı ile birlikte, 'siyasal miras' bu kavramın içine kolaylıkla sızdı. Hatta sızdıktan öte bu dönem sonrası ortaya çıkan kavramsal kargaşada belirleyici bir konum kazandı. STK'lar -tıpkı iktidar amaçlı kurumlar gibi- kendilerini 'halkın temsilcisi' olarak gördüler. Bu süreçte de STK kavramının 'iktidar dışı' olma değil, 'sivil toplum' ve temsil vasfı belirginlik kazandı. 28 Şubat sürecinde STK kavramı önemli bir referans haline geldi. STK'ları temsil eden şemsiye örgütler kuruldu. STK'lardan beklenen ise patronaj sisteminin gerektirdiği referansları üretmek oldu. Bu nedenle Türkiye'de STK kavramı ile birlikte sıkça sözedilen 'katılım', 'ortaklık' gibi kavramlardan bizzat STK'ların katılımı anlaşıldı. Böylece STK kavramının içinde yer alan 'sivil toplum' kavramının geçmişin korporatist kalıtım modeline geri götürdüğü söylenebilir. Kamusal işlevlerinin kararlaştırılmasında, kurallarının uygulanmasında siyasetten arındırılmış bir kamu düzeni, bir toplum tasarımı olduğunu varsayan bazı güçlü STK'lar bilgi paylaşımını, sivil toplum katılımını, şeffaflığı sorun etmediler. Ancak bu süreç iki önemli olayla noktalandı. Bunlardan birincisi 2000'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz, ikincisi 2003 yılında yapılan genel seçimlerde AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi.

Aşağıdaki örnekler bu süreçte yaşanan bazı sivil toplum hareketlerinin bir değerlendirmesini yapmayı, bu süreci sivil toplum kuruluşlarının ortak eylemlilikleri açısından analiz etmeyi hedefliyor:

STK hareketinden kesitler: Ortak hareket örnekleri

Bu tarihten itibaren değişik türde mahalli sivil girişimlere de tanık olundu. Bunlardan ilki Piyalepaşa-Okmeydanı imar planına karşı yapılan eylemlerdi. Plan, yerleşim alanının toptan yıkılarak, iş merkezleri, alışveriş merkezleri, otoyollar, köprülü kavşaklar ve tünellerle yeniden yapılanmasını öngörüyordu. İşin ilginç tarafı planın geçmişinin 80’li yıllara kadar uzanıyor olmasıydı. Bu plan kamuoyuna ‘Essen Planı’ olarak tanıtılmış ve Almanya’da hazırlanmış olmasından dolayı bu kentin üniversitesinde hazırlanmış gibi bir izlenim yaratılmıştı. Piyalepaşa/Okmeydanı imar planına karşı yapılan kampanyada sivil toplum kuruluşları bütün tarafların, yerel halkın ve yönetimlerin karşılıklı oturup tartışabileceği toplantılar düzenlemeye, tarafların bu tür toplantılara gelerek görüşlerini tartışmaya açmalarını sağlamaya çalıştılar. Bu toplantılar neticesinde, mahalli düzeyde bir itiraz kampanyası düzenlendi ve 3500 kişi belediyenin önünde dilekçelerini vermek üzere sıraya girdiler. Bu kitlesel gösteri yerel yönetimi ürküttü ve plan geri çekildi. Refah Partili yerel yönetimler sonuçta bu olaydan küçük de olsa bir ders aldılar ve bir daha da kendilerini sivil toplumun karşısında bulacakları hatalar yapmamaya gayret ettiler.

Gökkafes tartışmaları

Gökkafes eylemi de seçkinlerden kitlelere, sıradan vatandaşa uzanan bir çok farklı kesimi, kitleleri kucaklayabileceğini gösterdi. Daha önceki Gökkafes eylemlerinde öne çıkan küçük bir uzman (meslek odaları çalışanları) topluluğuna karşı Gökkafes ‘Hukuk Zinciri’ kampanyasında her görüşten 30’a yakın sivil toplum kuruluşu işbirliği yaptı. Sivil girişim ‘şehircilik bilimine aykırı’ olmak gibi kestirme bir söylemi tercih etmek yerine Belediye yönetimlerini, hukukçuları ilgili sivil toplum kuruluşlarını teker teker dolaşarak görüşlerini ve süreci öğrenmeye çalıştı ve yapılan haksızlıklar konusunda kamuoyunu bilgilendirdi . Sorulan sorular şunlardı: Turizm Bakanlığı Gökkafes’in inşasına izin veriyordu da, Büyükşehir Belediyesi sonradan neden vermemişti? Kararlar kimler tarafından, nasıl alınmıştı? İnşaat yasağı nasıl kaldırılmıştı? Gökkafes’in sahipleri projelerini nasıl savunuyordu? Çevreci kuruluşlar ve meslek odaları neden Gökkafes’e karşı çıkıyorlardı? ‘Şehircilik bilimi ilkeleri’ gibi kavramların ve daha önemlisi hukukun arkasında nasıl bir meşruiyet aranabilirdi? İmarla ilgili kararların alınış sürecinin siyasetle ilişkisi neydi? Gökkafes ders

çıkarılabilecek bir örnek olarak işlenebilir miydi? Sivil girişim bu soruları şeffaf biçimde geniş bir platforma taşımaya çaba gösterdi. Tartışmaları kimseyi dışlamadan ve en geniş katılımı sağlayarak yapmaya özen gösterdi. 'Hukuk Zinciri' kampanyası tartışmaları bu şekilde uzmanlar alanından geniş topluluklara taşınması açısından önemli bir farklılık taşıdı. Şirketin 'bu işi bilen bilmeyen tartışması' kampanyasına ve ilanlarına karşılık, sivil girişimin sorunu kamuoyuna taşınması etkili oldu.

3. Köprü: Uzmanların tercihine karşı halkın tercihi mi?

Bu eylemin arkasından yeni bir konu gündeme geldi. DYP'li Bayındırlık ve İskan Bakanı Yaşar Topçu İstanbul'a bir üçüncü köprü gerektiğini ve çok yakında ihaleye çıkılacağını açıkladı. Bakan, 3. Köprü ihalesinin yapılacağından o kadar emindi ki, meslek odalarının veya birkaç muhalif kişinin dışında kolay kolay kimsenin karşı çıkamayacağını düşünüyordu.

Bayındırlık ve İskan Bakanı 5 Haziran 1997'de yaptığı açıklamada "üç beş kişi istemiyor diye" 3. Köprü'yü yapmaktan vazgeçmeyeceklerini bir kere daha tekrarlıyordu. Bakan İstanbulluların ulaşım sorununun çözüm beklediğini, köprünün gerekli olduğunu söyledi. Bakan'a göre birkaç Boğaziçi aşığı, aydın halkın talebine karşı direniyordu. 3. Köprü'yü gündeme getiren bakan 'İstanbuluların ulaşım sorunu karşısında Boğaziçi'nin estetiğini korumak gibi bir lükslerinin olmadığını' iddia ediyordu.

Ancak Bakan'ın açıklamasından çok daha önce bir sivil girişim köprünün projesini ele geçirmiş ve yeralacağı yerlerdeki halkla temas kurmuş, çalışmalar yürütüyordu. Bakan'a cevap bu defa uzmanlardan değil, halktan geldi. Arnavutköylüler köprüyü istemediklerini ilan ettiler. Çeşitli kuruluşlardan oluşan sivil girişimler 3. Boğaz Köprüsü'ne karşı yapılan kampanyada Arnavutköy Semt Girişimi'nin kampanyayı yönlendirmesinde ve yüklenebilir hale gelmesinde destek rolü üstlendiler. Konunun lokal bir sorun olmaktan çıkarak İstanbul perspektifine taşınmasında bu kuruluşların ortak çabaları etkili oldu. 3. Boğaz Köprüsü'ne karşı yapılan kampanyada sivil toplum kuruluşları Arnavutköy Semt Girişimi'nin kampanyayı yüklenebilir hale gelmesinde destek rolü üstlendiler. 'Arnavutköy'den köprüye hayır' perspektifi ile 'İstanbul'dan 3. Köprüye hayır' ve ulaşım konusunun açıklığa kavuşması perspektifinin buluşabileceği zeminler geliştirildi.

Yeni bir köprünün İstanbul'da kamusal yarar açısından ne anlama geleceğini dillendirenler arasında basın, yerel yönetim, hatta Ulaştırma Bakanlığı da dahil olmak üzere, farklı aktörler ve gruplar arası güçlü bir bilgi alışverişinin sağlanması çok önemli bir rol oynadı. Karar verici otorite hiç beklemediği ve alışık olmadığı bir tepkiyle karşılaşmıştı. Oysa o (en fazla) ilk köprü kararında olduğu gibi 'her şeye karşı çıkan' bir uzmanlar topluluğunu karşısında bulmayı hayal ediyor ve kolayca amacına ulaşmayı hedefliyordu. Ama bu ikinci hamlesi de boşa gitti. Bu defa halk 'istemiyoruz' diyordu ve bu uzmanların kararı kendi başlarına tartışmalarından farklı bir şeydi. Böylece 3. Köprü ihalesi bir başka fırsatı kollamak üzere Karayolları Genel Müdürlüğü'nün tozlu raflarına geri döndü.

Bu tarihlerde İstanbul dışında da çevre örgütleri ilk defa yerel gruplarla temas kurdular. Nükleer karşıtları Silifke'de yerel halkla uzun soluklu bir işbirliği gerçekleştirdiler, yerel halkla birlikte eylemler yaptılar. Gökova'da yapılmak istenen turistik tesis yatırımı da benzer bir işbirliği ile durduruldu ve caretta caretta korumaya alındı. Bergama köylülerinin siyanürlü altına karşı direnişi yarattığı etkiler açısından en ilginç örneklerden biri oldu. Fırtına Vadisi'ne yapılmak istenen hidrolik santral uzun süreli bir hukuk mücadelesi ile engellendi. Sivil toplum kuruluşları Kuzguncuklular Derneği, Bebekliler Derneği, Altunizade Semt İnisiyatifi, Cihangir Güzelleştirme Derneği, Ayaspaşa Çevre Koruma Derneği, Galata Derneği, Beyoğlu Güzelleştirme Derneği gibi birçok semt inisiyatifi ile birlikte çalışarak semtlerde sorunların sorumluları, idareciler ve kullanıcılar arasında etraflıca görüşülmesi, çözüme yönelik yaklaşımların üretilmesi doğrultusunda çaba gösterdiler. Semt derneklerinin kolaylıkla ulaşamadıkları kaynaklara erişimde, uzmanların bilgi aktarımının sağlanmasında, kent ölçeğinde ilişkilerin kurulmasında ve çalışmaların sürekli gündemde tutularak geniş kamuoyuna duyurulmasında sivil toplum kuruluşları destekleyici bir rol aldılar. Yerel hareketlerle uzman STK'ların buluşmasını sağlayan bu tepki eylemleri dizisi 'siyasal' konulara göre çevre konusunda çok daha başarılı sonuç alınabileceğini gösterdi ve bu nedenle siyasal grupların da ilgisini çekti.

Hemşehri Hukuku Sözleşmesi

Bu girişimden sonra, aynı yıl yapılan yerel ve genel seçimler yeni bir sivil girişime daha sahne oldu. 18 Nisan'da yapılacak seçimlerde 65 sivil toplum kuruluşu yerel

yönetimlere aday olan büyükşehir ve ilçe belediye başkan adayları açıklık, saydamlık, hesap verme, katılım ve ortaklık temelinde işleyecek yeni bir yönetim anlayışına davet ederek, verdikleri sözü kamuoyu nezdinde imzalayacakları bir sözleşme ile bağlama çalışmasına giriştiler. Adaylara sözleşmenin ilkeleri anlatıldı, görüşleri alındı ve altında çok sayıda mahalli sivil toplum kuruluşunun imzası bulunan sözleşme metnini imzalayarak iktidara geldikleri takdirde hükümlerini yerine getirecekleri doğrultusunda kamuoyunun ve basının önünde söz alınmaya çalışıldı.

1999 depremi: Yeni bir kırılma noktası

2000'li yıllara gelirken kent yaşamını irrasyonel hale getiren ulaşım sorunları yanında, Doğu Marmara depremleri bu sürecin nasıl bir noktaya doğru ilerlemekte olduğunu bir kere daha hatırlattı. Depremin ardından sivil toplum kuruluşları, vatandaşlar, siyasal oluşumlar seferber oldu. Ancak ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarından çok, sivil toplumun kendisinin seferberliği vardı. Vatandaşlar mahallelerde yardım topladı, yardımı iletmenin yollarını aradı, deprem bölgesine giderek depremzedelere yardımcı olmaya çalıştı. Sivil toplum kuruluşları aralarında bir koordinasyon sağlamak ve kamu otoritesi ile sistemli bir ilişki kurmak için yollar aradılar. Depremin ilk yıl dönümünün ardından deprem bölgesinde yeniden yapılanma için kalıcı yerel sivil örgütlenmelerin gerekliliği ortadaydı. Yabancı yardım kuruluşlarının da mahalli katılıma yönelik çalışmaları desteklemesiyle katılımcı sivil örgütlenmeler konusunda adımlar atıldı. Ancak gerek geçici, gerek kalıcı yerleşimlerin yapımında sivil örgütlenmeler etkili olmadılar. Özellikle acil yardım konularının örgütlenmesinden sonraki süreçte sivil toplum kuruluşları geri çekildiler.

Özellikle depreme hazırlık çalışmalarında sivil toplum kuruluşları sivil savunma örgütlerinin bir devamı gibi anlaşıldı. STK'lar arama kurtarma çalışmalarında yararlanılacak ekipler olarak görüldü. Daha sonraki süreçte depreme hazırlık konusunun çok aktörlü bir yapı içinde gerçekleşmesini sağlayacak bir sivil inisiyatif, bir işbirliği ortamı oluşturulamadı. Depremle ilgili kararlar yönetim sorununu içermeyen, işlevsel olarak farklılaşan planlar ve projeler düzeyinde kaldı. Bunlar içindeki en önemlilerinden biri dört büyük üniversite tarafından İstanbul Büyükşehir Belediyesi için hazırlanan İstanbul Deprem Master Planı'ydı. Bu plan sektörler arası bir etkileşim belgesi olarak değil, uzmanların kendi fikirlerini içeren bir rapor olarak

kamuoyuna sunuldu. Yönlendirici bir planının farklı sektörlerin kolektif çalışmasının bir ürünü olması gerektiğini dile getiren olmadı. Planın risk değerlendirme yöntemleri ve teknikleri dışında planlama metodolojisi açısından bir değişiklik getirmediği, halkın katılımından, açıklıktan sözedilmesine rağmen bunun nasıl gerçekleştirileceği tanımsız kaldığı görüldü.

İstanbul Deprem Master Planı'nın sosyal bilim uzmanlarının yaklaşık 8 ayda hazırladığı katılım, sivil toplumla ilgili bölümünde STK'ların katılımı başlığı altında bu planın hazırlanmasından sonraki bir hedef, plan uygulanırken "eğitim, halkı bilinçlendirme gibi konularda yardımcı olacak" örgütler olarak tanıtılıyordu. Planın ilgili bölümlerindeki bu sistematik yaklaşım uygulamaya da yansıyor. Aylarca süren bu çalışmada uzmanlık işlevleri yerine getiren STK'lar ile yerel halk, sivil toplum sürekli birbirine karıştırılıyordu.

Narmanlı Hanı vakası

12 Aralık 2000 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde Beyoğlu'nun en önemli tarihi yapılarından biri olan eserin restorasyonuna yakında başlanacağını duyuruluyor ve kurula sunularak onaylanan restorasyon projesinde Narmanlı Hanı'nın da "kat irtifası hakkı"ndan yararlanmasının kararlaştırıldığı haberi yer alıyordu. Haber 'bina sahiplerinin mağduriyetinin engellenmesi amacıyla projeye izin verildiği' bilgisi ile tamamlanıyordu. Proje aynen uygulanırsa, bu anıtsal yapının üstü üç katlı beton bir blokla örtülecekti. Görüşlerine başvuru tarihi anıtları ve çevreyi koruma amaçlı bir vakfın yöneticisi de asıl suçlunun belediyeler olduğunu savunarak: 'Planları tarihi eserin üzerine kat çıkanlar yapmadı, belediyeler tarihi eserlere bitişik yeni inşaatlara 8-9 kat izin verdi. Bu durumda eski eser sahipleri mağdur edildi.' Diyordu. Bu açıklamalardan çıkan sonuç şu idi: Eğer bir tarihi eser, yeşil alan sahibiyse, koruma kararları ve kamu yararı nedeniyle ya mağdur olacaksınız, ya da anlayışlı kamu görevlileri sizin mağdur olmanızı engellemek için görevlerini ihmal etmeleri gerekiyor. Sorun doğrudan doğruya olayın aktörlerin özel durumları, davranışları üzerinden konuşuluyor, planlama, koruma kuralları henüz anonim kurallar, örneğin 'kamu yararı nedeniyle oluşan mağduriyetin kamu tarafından tazmin edilmesi' gibi kavramlar üzerinden tartışılmıyordu. Bunun tipik örneği, olayın içinde koruma kurulu gibi bir kamu otoritesinin, neredeyse yasaya aykırı işleri kollayan, görevinin tersini

yapmak zorunda kalan, proje sahipleri ile kişisel görüşmeler ve ilişkiler yoluyla 'sorunu halletmeye yönelik' bir aracılık kurumu haline gelmesiydi. Ocak 2001 tarihli Yapı Dergisi'nde yer alan 'Narmanlı Hanı da çağa uyuyor' başlıklı haber ise başkalarına göre çok daha iyimser, çok daha iç ferahlatıcıydı. Sanki birileri oturmuşlar, 'şu bakımsız Narmanlı Hanı nasıl adam edilir' diye düşünmüşler ve bir proje hazırlamışlar.

Haberde Beyoğlu'nun simge yapılarından Narmanlı Han "yeni bir kimlikle" karşımıza çıkacağı belirtilerek, falanca üniversitenin öğretim üyesi olduğu hatırlatılan mimarının hazırladığı ve koruma kurulu tarafından onaylanan projenin en dikkat çekici özelliğinin üzerine kat çıkılması olduğu açıklanıyordu: "Eklenen katlar için hem mevcut binanın cephe oranları, ritm, doku, malzeme gibi özelliklerinin hem de çevre binaların küçük parsellerden oluşan karakterinin değerlendirildiği" belirtiliyor. Bu şekilde 'hem mevcut bina ile hem çevre ile uzlaşır nitelikte' bir ek yapı (apartman) tasarlandığı savunuluyordu. Proje hakkında bilgilerin de yer aldığı haberde 'üst katlarda stüdyo daire adı verilen konutlar yer alacağı, giriş katında sergi salonu, sanat galerileri, tiyatro, sinema, gibi kültür mekânları ile lokanta ve kafe bulunacağı, geniş iç bahçe ise yazın açılabilir bir cam çatı ile örtüleceği, binanın altı kazılarak kazanılan alanda iki katlı otopark inşa edileceği' anlatılıyordu.

Aynı haberde projenin 'Beyoğlu'nun Tünel kesimindeki kültür yaşamına katkıda bulunmayı, stüdyo konutlarla, giderek bir iş ve eğlence merkezine dönüşen Beyoğlu'nu eskisi gibi kültür, sanat ve konut bölgesi haline getirmeye bir adım oluşturmayı hedeflediği, bu eklerin silueti bozmayacağını, tersine yandaki "binanın sağır duvarının yarattığı rahatsızlığı ortadan kaldıracığı" da savunuluyordu. Ayrıca haberde binanın 'bugünkü cephesinin özgün olmadığı, 1915 yılında yol genişletilmesi nedeniyle cephenin kesilip bugünkü haline dönüştürüldüğü, özgün cephenin nasıl olduğunun bilinmediği' bir ayrıntı olarak verilmişti. Arkaya geçişi bulunan bir pasaj karakterinde olduğu görünen Narmanlı Han'ın daha sonraki onarımlarda eklemelerle yok olan bu özelliğinin yenileme (renovasyon) projesinde yeniden kazandırılacağı', koruma kurulunu da ikna ettiği anlaşılan bu gerekçelerin 'titiz bir çalışma sonucu' elde edildiği iddia ediliyordu. Bu projeye karşı çıkan bir grup STK tarafları masaya çağırdı. Belediye Başkanı bu çağrı sonucu tarafsız bir konum alma gereği duydu. İnşaat durduruldu.

Bu değişiklik nasıl gerçekleştirdi? Proje uygulama başlamadan basında yeraldı. Kamuoyu haberdar oldu, bilgi sahibi oldu. Sivil toplum kuruluşları ve çevrede yaşayan kişilerden oluşan girişim hukuk yollarına başvurular. Proje ile ilgili koruma kurulu kararını ilgilendiren yürütme durduruldu. Sivil toplum kuruluşları yerel yönetimle ilişki kurdular, farklı görüşlerin de tartışılabilirdiği, sergilenebileirdiği bir platform oluşturular. Karara itiraz edenler, kamu kararının da etkilenebileirdiği bir ortam yarattılar. Bunun sonucu olarak bir taraf olarak güçlü bir biçimde seslerini duyurdular. Uygulamayı gerçekleştirmeyi amaçlayan girişimcinin imkanları, gücü karşısında marjinalleşmediler.

Dikkat edilirse bu yaklaşım biçimi yerel belediyede farklı görüşlerin de tartışılabilirdiği bir ortam yaratılması ile birlikte kamuoyunun da bilgilendirmesi ile birlikte gerçekleşti. Oysa bir çok benzer örnekte STK'lar yalnızca bir taraf olarak kalmış başarısız olmuştu.

28 Şubat süreci: Temsil dışı aktörlerin temsil kabiliyeti kazanması

28 Şubat süreci Türkiye'de bir siyasal krizin billurlaştığı bir dönem oldu. Bu süreçte siyaset dışı aktörlerin siyasal alanı daraltan bir taraf haline geldiğini, bu toplumsal aktörlerin kendi kamu yararı kavramlarını siyasal aktörler gibi temsil ettikleri gözlemlendi. Bu durum siyasal süreçlerin şeffaflaşmasını engelledi ve yönetimi bir rant paylaşma mücadelesine dönüştürdü. Bu süreçte kamu kişilikleri ile sivil toplum üyeleri şapkaları üst üste giyildi. Bu sürecin en belirgin özelliği farklı görüş ve çıkarları temsil eden kesimlerin rekabet koşullarını geliştirecek bir katılımı değil, siyasetin sembolik alanındaki kapalı paylaşım mekanizmalarını geliştirmeleriydi. Sonuçta bu kapalı paylaşım süreci bir siyasal krizle sonuçlandı ve kendisini yeniden üretme imkanlarını kaybetti. Ancak bu siyasal krizin aktörlerinin ve mekanizmalarının kalıcılaştığı ve seçimlerle sistemin belirleyici unsuru olmaktan çıkmasının mümkün olmadığı düşünülürse, çözüme giden yolun gerilimleri uzlaşmayla çözecek katılımcı bir siyasal süreçten geçtiği görülebilir. Bu durumu en iyi çözümleyen parti AKP oldu ve siyasal başarısını da 'ideolojik olarak' temsil ettiği görüşlere değil, yönetimci zihniyete karşı halkın siyasete katılım talebini temsil etmesine borçluydu.

Bu talebi yaratan şey ise siyasal krizin siyasal aktörler kadar bu 'temsil dışı' aktörlerin bir ürünü olmasıydı. Bu süreçte siyasal temsil araçları, siyaset mekanizmaları, kamuya ait kaynakların siyasal denetimi gözlerden uzak kaldı. Devlet kuruluşları, bürokrasi hatta üniversite gibi bilgiyi temsil etmesi gereken kurumlar kendi kendilerini temsil etmeye başladı. Kamu alanı her ne kadar yönetimci bir zihniyetle düzenlenmeye çalışıldıysa o kadar siyasal denetim dışına çıktı. Siyasal süreçlerin yalnızca tercihlere indirgenmesi sonucu siyasetin kendisini ihmal edildi. Bu nedenle siyaset sembolik alana içine sıkışıp kaldı. Seçimler halkın 'burunlarının ötesini göremeyen' yönetimci seçkinlerin kendisine sunduğu perspektife uygun bir davranış göstermediğini ortaya koydu. Siyaseti kamu sahasından dışlayan bu süreç sonuçta seçimlerle noktalandı. 3 Kasım seçimlerinin yarattığı sonuç 'yönetimcilik' dediğimiz köklü siyaset yapma tarzı ile siyaset arasında bir 'kopuş'a işaret etti.

Seçim öncesinde siyasal süreçleri etkisizleştirmek ve AKP'yi zayıflatmak ve muhtemel bir koalisyon hesabı için atılan adımlar, seçim sonrasında gündem dışı kaldı.. Seçimler siyasal krizden çıkmanın yolunu açtı.

Kriz ve siyasetten arındırılmış kamu düzeni

Türkiye'nin yaşadığı siyasal krizde belirleyici olan sorulardan birincisi, değişmez bir biçimde karşımıza gelen 'kim daha iyi yönetir' sorusuydu. Bu arayış seçmen iradesinin üzerinde bir güç olduğu, yönetimin bir temsil faaliyeti olmadığı ön kabulünden hareket ediyordu. Yönetimci kamu düzenlemelerinde sürekli 'siyasetten arındırılmış' bir kamu düzeninin kaçınılmaz olduğu, siyasetin kamu düzenine karışmaması gerektiği vurgulanıyordu. Bu seçimin kaybedenleri –ki bunlara uygulanan politikalara karşı olduğunu her fırsatta söyleyen sol partiler de dahil- bu sınıfta yer aldılar. Bunların hepsi siyasetin bir temsil ve siyasal partiler aracılığıyla halka açılan bir müzakere faaliyeti olmadığını iddia ederek siyaset yapmaya çalıştılar ve kaybettiler. Siyasal krizlerde yönetimci zihniyeti temsil ederek güçleneceğini varsayan kesimin başında ise kendi kamu yararı kavramını 'ilericilik' diye sunan ve kendisini hem bir 'taraf' olarak konumlandıran, hem de kamu kişiliği olarak işlev gören 'çok şapkalı' uzmanlık kuruluşları ve STK'lar yer aldı. Bu kuruluşlar yalnızca kendi haklarını savunan bir sivil toplum kesimi olarak davranmak yerine, kendilerini kamu

kişilikleri ile özdeşleştirdiler. Buna karşılık AKP ilginç bir biçimde bu krizdeki her yönetimci siyasal düzenlemeyi kendiliğinden bir siyasal temsil unsuruna dönüştürdü.

Başörtüsü ve laiklik tartışmaları

Laiklik kavramı da yalnızca bir ülkede yalnızca 'farklı dinden insanlar yaşadığı için' tarafların kabul ettiği, üzerinde uzlaştığı bir ilke değil, hukukun üstünlüğünü sağlamak için üzerinde uzlaşılmış bir kavramdır. Bu nedenle laikliğin yalnızca kamu kişiliklerini ilgilendiren bir nitelik, bir koşul olduğuna işaret etmemiz gerekiyor. Bu nedenle Türkiye'de 2000'li yıllarda sivil toplum eylemliliğine damgasını vuran başörtüsü konusu 'laikliğe karşı' bir 'sorun' olarak değil, 'laikliği gerektiren' bir çelişki olarak okunabilir. Bu okuma çabasının üç basit koşulu var: Birincisi tartışmanın 'laikliği kabul etmeyen' bir tarafla 'laikliği uygulamak isteyen' bir taraf ya da devlet arasında olmadığını kabul etmek. Böylece taraflardan birinin devletle özdeşleşmesini ve laikliğin taraflardan yalnızca birinin vasfı olarak görülmesini tartışmaya açmak (Laiklik sivil toplumun bir vasfı değil, devletin bir vasfıdır). İkincisi Türkiye'de bu konuda ortaya çıkan çelişkilerin ve tartışmaların bastırılması yerine bir uzlaşma zemininin inşa edilmesinin devleti laikliğe doğru yaklaştıracaklarını kabul etmek. Üçüncüsü tartışmanın konusunun sivil toplumla ilgili değil, kamu işlevlerinin tasarımı ile ilgili ve bunun da statik bir konu değil, irdelenmesi gereken bir konu olduğunu kabul etmek.

Bu nedenle her kamu görevi için laiklik sorunu ayrı irdelenebilir ve her kamu görevi hukuksal olarak tanımlanabilir. Sözelimi kamu kişiliklerinde simgesel bir anlam kazanan laiklik ilkesi eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinde kamu görevlerinin kendisine yönelik ilkeler halini alabilir. Bu nedenle laiklik konusunu kamu hizmeti alan kişilerin kıyafeti (öğrenciler, hastalar, v.b.) üzerinden tartışmak yerine STK'ların bu sorunu tanımlanabilecek tek alan olan kamu görevleri üzerinden sorun etmesi gerekir.

Kentleşme sorunu

Bugüne kadar kararlar kapalı kapılar ardında alındığı, öncelikler sınırlı bir kesim tarafından belirlendiği için kent planları çok taraflı uzlaşma belgeleri olarak değil, bir grup seçkinin kendi özel fikri olarak gerçekleşti. Bu nedenle kentler, yerel halk

planlama sürecinin akılcılaştırma fırsatlarından, uzmanlık ve yönetim hizmetlerinden yeterince yararlanamadı. Uzlaşma içinde hazırlanmayan planlar kentsel gelişmeyi düzenleyemedi. Yapıların büyük bir bölümü kaçak olarak inşa edildi. Restorasyon, koruma uygulamaları meşru olmayan kurallara uydurulan dekorasyon projelerine dönüştü. SİT alanı ilan edilen bölgelerde insanlar yasaklardan bunaldı. Yapıların büyük bir bölümü uzmanlık hizmeti almadan dönüştü. Planlama süreçlerinden dışlanan insanlar, fakirleşti. Haksız kazanç sağlayanlar zenginleşti. Kuralları istediği gibi yönlendirme fırsatı bulanlar güç kazandı. Planlama gibi kent yönetimlerinin en önemli kamu hizmeti özelleşti, haksızlık yarattı. Kentlileşen nüfus yüksek risk altına girdi, sorunlarla boğuştu, krizlerle fakirleşti. Ancak daha ilginç olan iktidarların zamanla siyasal temsil kabiliyetini kaybetmesi ve kendi yerlerini periferiden aldığı güçle kuşatan yeni siyasal partilere bırakması. Böyle bir döngü, kendi içine kapanan kente dair siyasal pratiklerin başarılı olamadığının işaretlerini veriyor. Dolayısı ile siyasal başarısını garantilemek isteyen iktidarların artık kentin büyüyen sorunları ile başedebilmek için geçmişten ders çıkarmaları zorunlu hale geliyor. Bu nedenle yeni toplumsal aktörler ve yönetimler informel kanalları kullanmakta zorlanıyorlar. Bu durumun en tipik göstergesi ise kente nüfuz etmekte büyük sermayenin zorlanması. Bugüne kadar büyük kentlere göçeden insanların taleplerini kamusal alanda ifade etmesi ve kamu otoritesinden düzenleyici bir rol beklemesi söz konusu değildi. Göçlerle büyüyen kentli nüfus taleplerini informel kanallar (tanıdıkları politikacılar, belediyeciler, hemşerileri, akrabaları..) ile siyasete taşımaya çalışıyordu. Bugün bu kentleşme modelinin sınırlarına dayandığı söylenebilir. Kentlileşen ve kentlerin büyüyen sorunları ile başetmeye çalışan kentli nüfus artık taleplerini kamusal alanda görünür kılma ve yönetimlerin kural koyma işlevlerinden yararlanma ihtiyacı ile karşı karşıya. Kent yönetimleri, siyasetçiler eskiden olduğu gibi “tapu vereceğiz, el altından hizmet götüreceğiz” diyerek seçmenlerden oy alabilecek durumda değiller. Bugün kent yönetimleri kentsel refahı geliştirmek ve başarılı olmak için yeni taleplere cevap vermek durumundalar. Bu noktada katılım sorunu kent yönetimlerinin gündemine eskisinden çok farklı bir biçimde geliyor. Bugün kentlerde birbirinden farklılaşan talepler var: Uluslar arası sermaye, yeni göçmenler, zenginler, yoksullar ve bu kesimlerin paylaştığı, etkilendiği ortak yönetim sorunları var. Bu farklılaşan talepleri, sorunları kent yönetimleri nasıl bir potaya taşıyacak ve kentin enerjisini dışlamayacak farklı bir siyaset anlayışı ile çözecek, bu değişimde kimler, nasıl bir rol oynayacak? Gündemdeki sorun bu.

Bu durum kamu işlevlerinin eskisine göre farklı bir türdeki entelektüel ve profesyonel girişimlere açık olmasını gerektiriyor. Siyasetçiler bu yeni profesyonel girişimlerle işbirliği yapmadan, açıklık ve yasal zeminler içinde hareket etmeden kendi çıkarlarını savunamayacağını farkediyor. İformel kanallar, güçlü bir siyasal temsil, sürdürülebilir bir başarı karşısında önemli bir engel haline geliyor.

Siyasetçilerin bugüne kadar informel kanallarla gerçekleştirdiklerinden çok daha kapsamlısının kentlileşen nüfusun karşılanması gereken ihtiyaçlarına cevap vermesi ile gerçekleşmesi mümkün. Dönüşüm bekleyen nitelsiz yerleşim bölgeleri, kent yaşamını irrasyonel hale getiren ulaşım sorunları, yoksullaşma ve işsizlik, büyüyen riskler sermaye ve yenilikçi profesyoneller için kenti bugüne kadar olandan farklı bir biçimde cazip hale getiriyor. Kentlerin büyüyen sorunları yeni fırsat alanları olarak bugüne kadar bunlardan yeterince faydalanamayan kesimlerin ilgisini çekiyor.

Bugüne kadar yerleşim alanları üzerindeki söz sahipliğinin ve yerel sorunların merkezi hükümet, mahalli idareler ve özel sermaye gruplarınca üstlenildiğini gördük. Bu üç kesim birbirlerinin çıkarlarını kollayarak kamusal mekanları şekillendirdiler. Şekillendirme genellikle anti-demokratik yollarla gelişti. Park Oteli, 3. Köprü, Gökkafes, Kuzguncuk Bostanı... gibi olaylara bakıldığında 'kamusal çıkarlar'ın kollarında bir eksikliğin olduğu çok açık olarak gözüküyor. Yerleşim alanlarının şekillendirilmesine ilişkin şimdiye kadar yapılan 'alternatif' çalışmalara bakıldığında ise bu inisiyatiflerin çeşitli meslek odaları veya siyasi hareketlerle sınırlı kaldığı görülmekte. Bu kuruluşlar, tanımları gereği belirli bir uzman veya siyaset görüşünü iktidarın dikkatine taşımaya çalıştılar. Bu görüşlerin vatandaşın ile buluşması ise her zaman kolay olmadı. Buluşma durumlarında ise, Park Oteli örneğinde olduğu gibi, sonuç almak kolaylaştı. 3. Köprü, Gökkafes, Park Oteli, Kasımpaşa (Piyalepaşa-Okmeydanı), Galata Kuledibi, Cihangir, Kuzguncuk, Altunizade gibi yerleşim alanlarına müdahale eden projelere karşı mahalle bazında örgütlenen sivil hareketlerin ses getirdiği görüldü.

Bugün yerleşim alanlarında kamusal yararın her kesimi içeren çetrefilli bir tartışma, karşı karşıya gelme, çekişme, hesaplaşma süreçlerinin neticesi olarak bir uzlaşma sonucunda ortaya çıkabileceği çok daha iyi anlaşılıyor. Uzlaşmaya varabilmek için

her farklı sesin dinlenmesi, dinlemeye müsait platformların açılması ve sürekli kılınması gerekiyor. Bu platformlara cılız sesden güçlü olana kadar hepsinin taşınarak, birbirini gölgelemeden duyulabilmesinin sağlanması için çalışma yapılması zorunlu. Üzerinde anlaşmaya varılan kamusal yarar tanımının (ki bu Cihangir mahallesinde semtli katılımını destekleme çalışmaları üzerine kafa yormaktan, yerel yönetimlerin nasıl katılımcı olarak geliştirilebileceğine kadar geniş bir yerleşim haritasını kapsamakta) hayata geçirilmesinden, izlenmesine kadar bütün süreçlerde insanların semt girişimleriyle, politik partilerle, uzman kuruluşlarla ve bireyler olarak katılımlarının garantiye alınması için farklı siyasal bir çalışma ihtiyacı olduğu açık. Taban hareketinin güçlenmesi için konu temelinde çalışan sivil toplum kuruluşlarının meslek odalarından, siyasal partilerden ve onların organlarından farklı olarak, birbirinden farklı seslerin, çıkarların karşılıklı konuşabildiği, sorumlulukları paylaştığı uzlaşma platformlarının işler kılınmasını hedeflemeli.

Türkiye’de de son 20 yıldır daha çok siyasal aktörler ve uzman çevreler arasında tartışılan önemli konulardan biri de yerel sorunlar üzerindeki söz sahipliği konusu. Bu tarihlerden itibaren yerel yönetimler konusunda bir çok yasa tasarısı ve değişiklik tasarısı hazırlandı, buna karşılık arkasında güçlü bir kamuoyu desteği ve bilgi paylaşımı olmadığı için yasaların amacı ‘yetkilerin ve sorumlulukların dağılımına ilişkin yeni bir siyasal düzenleme’ gibi anlaşıldı. Bugün bile yasa değişikliği tartışmalarında hala Türkiye’de yerel yönetimlerin güçlenmesinden, siyasal yapının güçlendirilmesi değil, bürokrasinin ve uzman kadroların güçlenmesi anlaşılıyor.

Bugün Türkiye’de yönetimlerin siyasal temsil olanaklarının geliştirilmesi isteniyorsa, yerel yönetimler yalnızca kendi çıkarlarını temsil eden ve bilgiye, kararlara erişim gücü bulunan kuruluşlara değil, yönetim işlevlerini STK’lara fırsat eşitliği sağlayarak açmak zorundalar. Sivil toplum kavramı yönetimler tarafından oy kaynağı olarak, veya temsilcileri ile siyasete dayanak sağlayacak bir araç olarak değil, siyasal başarıyı ve rekabet gücünü yaratacak farklı bir ‘yönetim dışı aktör’ olarak görülmek zorunda.

Siyasal temsilin demokratikleştirilmesinin bugün yalnızca bir yolu var: Farklılaşan taleplerin yönetim işlevlerinde temsili için halkın yönetim işlevlerine katılması, kararlar hakkında bilgi sahibi olması. Dolayısı ile bugün katılım talebi yalnızca çıkarların

temsilini değil, siyasetin görünür kılınmasını içeriyor. Bunun için de katılım sorununu kendi kamu yararı kavramını temsil etmekle sınırlandırmayan, modernleşmiş uzmanlık kurumlarına ihtiyaç var. Bugüne kadar Türkiye’de temsile dayanan sivil kuruluşlar, kamu kişilikleri ve kamu imkanlarından yararlanan örgütler yanında bağımsız STK’lara nefes alacak fazla bir yer kalmadı. Kamu yönetimlerinin önceliklerinin belirlenmesi, risklerin, ulaşım sorunları, gündemdeki risklerin, sorunların çözümüne yönelik karmaşık (çok aktörlü, çok katmanlı) projelerin yönetimi, bunların hepsi üniversitelerin, meslek kuruluşlarının ve STK’ların rolünün yeniden tartışılmasını gerekli kılıyor. Türkiye’de yönetimlerin siyasal temsil olanaklarının geliştirilmesi isteniyorsa, yerel yönetimler yalnızca kendi çıkarlarını temsil eden ve bilgiye, kararlara erişim gücü bulunan kuruluşlara değil, yönetim işlevlerini STK’lara fırsat eşitliği sağlayarak açmak zorunda. Bugün sivil toplum kavramı yönetimler tarafından oy kaynağı olarak veya temsilcileri ile siyasete dayanak sağlayacak bir araç olarak değil, siyasal başarıyı ve rekabet gücünü yaratacak farklı bir ‘yönetim dışı aktör’ olarak görülmek zorunda. Sivil toplumun, farklı kesimlerin taleplerinin kamu sahasına taşınması için sanıldığı gibi yalnızca temsile dayanan kuruluşlara değil, kent yönetimlerinde STK’lara, entelektüel bir işlev gören profesyonellere ve bağımsız akademik çalışmalara nefes alacak bir alan açılması gerekli.

Ek: Türkiye STK gündemindeki tartışmalı konular

1. STK’lar paraya dokunmazlar

Sivil toplum kuruluşlarının kar amacı gütmemelerini sağlayan koşul nedir? Zarar etmeleri mi? Sivil toplum kuruluşlarını ayakta tutmaya çalışan insanların ortaya koydukları emekler, çabalar yanında faaliyetleri kendilerinin finanse etmeleri mi? Elbette ki hayır. Ancak sivil toplum kuruluşlarının varlık koşulları ile ilgili ve anlaşma gereken bir konuda Türkiye’de bir muğlak bir durum olduğunu teşhis etmek yerinde bir yaklaşım olarak gözüküyor. Sivil toplum kuruluşların ‘kar amacı gütmeme’sini sağlayan temel koşullardan biri yönetimlerinin gönüllü olmasıdır. Yani misyonu temsil eden karar organlarının kuruluş faaliyetleri ile maddi veya siyasal çıkar ilişkisinin olmaması gerekir. Sivil kuruluşların ‘kar payı’ dağıtacağı hissedarları ya da -dolaylı dolaysız- paylaşılacağı gelirler veya imkanlar yoktur, olmaması gerekir.

Oysa Türkiye'deki bazı 'sivil' toplum kuruluşları hem kar elde ederler, hem dağıtırlar. Bazı ticari işlevler gelir ve kurumlar vergisinden kaçmak için dernek, vakıf adı altında örgütlenmektedir. Bunun nedeni sivil toplum kuruluşları alanında resmi denetimin şekilci olmasıdır. Maliye Bakanlığı kar amaçlı kuruluşları denetlerken, sivil toplum kuruluşları siyasal amaçları olduğu düşüncesiyle emniyet tarafından denetlenmektedir. Bu denetim daha çok kamu kişilikleri tarafından kurulmuş olan sivil toplum kuruluşlarına fon aktarmak için kullanılmakta, davetiye satışı, zorunlu bağış gibi yöntemlerle gerçek bir denetim olmaktan çıkmaktadır. Dernekler Masası uzun süre sivil toplum kuruluşlarını arkasında başka amaçlar olduğu düşüncesiyle ikiye ayarmış, siyasal amaçlı olduklarını varsaydıklarının üzerine şekilsel bir denetimle giderken ve yönetim kurulu üyelerine örgütlenme hakkını askıya alan caydırıcı cezalar yağdırırken, ticari amacı olanlardan da yasadışı gelir elde etmeye çalışmıştır. 2 Nisan 2004 tarihli Radikal gazetesinde yer alan bir haberde Doğa ve Sokak Hayvanlarını Koruma Derneği'nin ortaya çıkardığı ilginç bir olay vardı. Adı 'Kümes Hayvanlarını Koruma Derneği' olan bir 'STK' otuz yıldır horoz dövüştürüp, bu işin ticaretini yapıyordu. Bu tip sivil toplum kuruluşları oldukça yaygın.

2. STK'lar güvenilir olmak için kamu görevlileri tarafından kurulmalı.

Bir STK konferansının açılış konuşmasını yapan üniversite rektörü kendi üniversitesinde kurduğu vakıflardan örnekler vererek STK'ların gelişmesini ve çoğalmasını (nasıl) desteklediğini" şöyle ifade etmişti: "Ben bütün rektörlere STK'lar kurmalarını öneriyorum." Rektörün STK'ların gelişmesinden anladığı şeydu: Herhangi bir vatandaş gibi bir kamu görevlileri de kendi kurumları içinde STK'lar kurmalıdırlar. Rektör böylece nasıl bir 'sivilleşme'den yana olduğunu kendi deneyimiyle örneklendiriyordu. Rektörün bu konuşması çok olumlu bulundu, hatta uzun süre alkışlandı. "Devlet küçülecek, sivil toplum büyüyecekti!" Rektörün bu görüşlerinin tartışılmaması ilginçti ama şaşırtıcı değildi. Katılımcıların zaten büyük bir bölümünü kamu yöneticileri veya resmi kurumlar tarafından kurulan 'sivil örgütler' oluşturuyordu. Bu kuruluşların 'döner sermaye işletmesi' gibi iş gördükleri biliniyor. Demokratik ülkelerde kamu kişiliklerine getirilen bu tür kurallar ve sivil alanla resmi alanı ayırtırmaya dayanan ilkeler sivil toplumun özgürce örgütlenebilmesi içindir. STK sempozyumlarından birine ev sahipliği yapan üniversitenin rektörü açılış konuşmasında Türkiye'de STK'ların gelişmesinden yana olduğunu belirtmek için

aynen şunları söylemişti: “Ben bütün rektörlere üniversiteleri içinde STK kurmalarını öneriyorum. Böylece bizim de sivil toplum kuruluşlarının çoğalmasına katkımız olsun...” Bu konuşmanın STK’lar üzerinde soğuk duş etkisi yaratmasını beklerken salondan büyük bir alkış koptu. Birden salonun kamu kuruluşlarında kurulan vakıf ve dernek gibi ayrı tüzel kişilikler tarafından işe alınmış ve yol paraları, harcırahları, maaşları gene bu kuruluşlar tarafından ödenen “STK temsilcileri” ile dolu olduğunu farkediliyordu. Türkiye’de güçlü sivil toplum kuruluşlarının arkasında kamu kişilikleri veya kuruluşları bulunmaktadır.

3. STK’ların görünürdekinden başka bir amacı vardır ya da olmalıdır.

Türkiye’de bir dernek veya vakıf kurmaya çalıştığınızda ilk önce şu soru sorulur: “Arkanızda kim, hangi kuruluş var? Siz hangi kuruluşun ‘sivil toplum kuruluşu’sunuz? Ne? Kimse yok mu? Yani siz yalnızca inandığınız şeyleri yapmak için mi buradasınız? Boşuna uğraşmayın, olmaz!” (Yani ‘tutmaz’.) Eğer bir dernek kurduysanız mutlaka başınıza böyle bir olay gelmiştir. Başvuru dilekçesini iletirken genellikle bu soruyla karşılaşsınız: “Arkanızda kim var, neden böyle bir işe kalkıştınız?” Yalnızca bir sorun gördük, bunun için bir faaliyet yapmaya karar verdik” dersiniz, bazı görevliler size yardım olsun diye “dostça” sizi bekleyen zorluklardan, yasal sorunlardan, sorumluluklardan sözedip, daha işin başında vazgeçirmeye çalışırlar.

Bir sivil olarak örgütlenmek zor ve çoğu zaman olağanüstü bir durumdur. Bu nedenle Türkiye’de STK kurmak, sıradan bir iş değil, bir ayrıcalıktır. Çoğu kurucuların başı sürekli bir takım formalitelere uymadıkları için belaya girer. Mahkemelerde sürünürler, ağır para cezaları ödeyerek yönetimde görev aldıklarına pişman olurlar. Kamu görevlilerin STK’lara desteği bu şekilde, kendi STK’ları adına haraç almak, çağırıp zorla davetiye satmak biçiminde gerçekleşir. Bu STK’lardaki gönüllü insanların zamanları “fotograf eksik”, “dilekçe geç vermek” gibi “büyük suçlar” nedeniyle mahkemelerde sürünmekle geçer.

4. STK’lar kamu görevi üstlenmeli

Meclis Genel Kurulu'nda geçen kabul edilen Bütçe Yasası ile bu yılın başında çıkarılan Kamu Dernek ve Vakıfları Yasası yürürlükten kalktı. Bundan böyle bu yasanın yürürlüğe girmesinden önce kurulan ve kamu kuruluşlarının isimlerini kullanan vakıf ve dernekler bu isimleri kullanmaya devam edebilecekler. Bu düzenleme ile başta TBMM Vakfı olmak üzere bir çok kamu kuruluşunun isimlerini taşıyan vakıf ve dernekler, bunları değiştirmek zorunda kalmayacaklar. Ayrıca kamu kuruluşlarının yöneticilerinin kendi kurumlarındaki ünvanlarını kullanarak STK'larda görev alma yasağı kaldırıldı.

29 Nisan 2003 tarihli Radikal'in Yorum sayfasında Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) Genel Başkanı Türkan Saylan'ın "Hükümet hatadan dönmeli" başlıklı yazısı yayınlandı. Saylan 22. 01. 2004 tarihinde çıkarılan ve kamu ile STK'ların ilişkilerini düzenleyen kanunun "STK'ların görüşü alınmadan hazırlandığı"ni söylüyor ve bu kanun yüzünden sistemin altüst olduğu belirtiliyordu. "İyi niyetle iş görmeye çalışan" STK'lar ile ayrıcalık elde etmeye çalışan STK'lar arasında ayırım yapılmadığını, "sapla samanın birbirine karıştırıldığını", bu nedenle üniversite, hastane gibi hizmet birimlerinde sistemin altüst olduğunu belirtiyordu. Sanki Hükümet sorunların farkında olmadan ve bu konularla ilgili kuruluşlardan bağımsız olarak bir takım düzenlemelere girişiyor, sonra da -mecburen- ayarlamalar yapmak gerekiyordu. Nitekim aynı sayfada bu durumun bir örneğini görüyoruz. (Alttaki haberin başlığı ise şöyle: "Üniversitelerde yeni isim hazırlığı." Bu habere göre de kamu kuruluşlarının adlarını taşıyan vakıf ve derneklerde tüzük değişikliği yaparak kanuna uyma hazırlığı başlamış...)

Bu yasanın birinci maddesinde "dernek ve vakıfların kamu kuruluşlarının ismini kullanamaz" koşulunun yer alması Saylan'a göre "şaşkınlık verici"ydi. "21. yüzyılda özgürlükleri kısıtlayan böyle bir kural olur mu" diye soruyordu. (Sanki çocuğunuza isim veriyorsunuz da devlet beğenmediği için yasaklıyor.) Sayın Saylan'a göre demokratik bir ülkede her kamu yöneticisi kendi kurumunun adıyla ve dilediği gibi vakıf veya dernek kurabilmeli, kamu kişiliği adı altında kendi tüzel kişiliğini oluşturabilmeli. Örneğin "Adalet Bakanlığı'nı Geliştirme Derneği" ya da "Milli Savunma Bakanlığı'nı Koruma ve Güzelleştirme Derneği" gibi STK'lar olabilmeli. Bu anlayışa göre "bu memlekete STK gerekiyorsa, ne idüğü belirsiz vatandaşlar tarafından değil, güvenilir kamu görevlileri tarafından kurulmalı!"

Bu nedenle benim görüşüm Saylan'inkinden biraz farklı: "Bu kanun STK'lar tarafından tartışılmalıydı, Hükümet STK'ların görüşünü almalıydı" görüşüne de katılmıyorum. Bürokrasi içinde gelişerek hem sivil toplum sahasını işgal eden ve kamuya ait işlevleri siyasetin denetimi dışına çıkaran kuruluşlar bu değişiklikleri her zaman engellemeye çalışırlar. Bu katılım talebi katılımı engelleyen, kamu fikrinin özelleşmesine yolaçan bir nitelik kazanır. Bu nedenle demokratik hukuk devleti ilkeleri geliştirmek için siyasetin alanını genişletmeye çalışmak gerekir. Saylan "bu iş STK'lar arasında tartışılsın, Hükümet ve siyasetçiler böyle hatalar yapmasın" önerisi ise korkarım demokratik ilkeleri ve meşruiyeti yoksayan bazı STK'cılarının "kamu işlevlerine demokratik yollarla karar verilmesin, kamu işlevleri siyasal temsil mekanizmaları dışında STK'lar tarafından yönetilsin" önerisine benziyor. Öyleyse neyin adil, neyin haksız olduğunu bize kim söyleyecek? Kimin doğru bir iş yaptığını, kimin yanlış bir iş yaptığını, öncelikleri kim belirleyecek? Örneğin bağış toplayıp siyasal yatırım yapan kişi mi kendi yaptığının "yanlış" olduğunu düşünecek? Siyasete dayanmayan, kişilerin kendi niyetlerine dayanan bir meşruiyet anlayışı olabilir mi? Bu nedenle ilk önce konuya ilkesel olarak yaklaşmak gerekli: Demokratik hukuk devletinde kamu işlevleri siyasetle denetlenir ve yönetilir. Kamu kişiliklerinin kamu işlevlerini siyasal denetim dışına çıkarmaya çalışması çok ciddi bir sorundur ve "egemenliğin halk adına kullanılması" ilkesine ters düşer. Önemli olan sorun kamu hizmetlerinin idame ettirilmesi için STK'ların kurulması değil, kamu ürün ve hizmetlerinin "kamu malı" olmaktan çıkmasıdır. Her belediye başkanı, her zabıta müdürü kendi adına bir STK kurarsa, ister iyi ister kötü niyetli olsun, ilk önce hukukun üstünlüğü prensibi zedelenir. Saylan bu konudaki pragmatizmini daha ileri götürüyor ve eğer bir takım kamu görevlerini yerine getirmek için kamu bütçeleri yetmiyorsa, STK'ların bu işlevi yerine getirmesinin şart olduğunu varsayıyor ve yalnızca STK'nın yönetiminde ilgili kamu kuruluşunun yöneticisinin bulunmamasının yeterli olacağını söylüyordu. Saylan'ın da ifade ettiği kamu hizmetlerindeki yetersizliğe karşı STK'lara fırsat eşitliği sağlayan tanımlı bir alan açılması daha yerinde olur. Kamu bütçelerinden bu işler için ayrılan paylar STK'lara -AB ülkelerinde olduğu gibi- tanımlı taahhütlerle kullanılmalı. O zaman sivil toplumun STK'lara katkısı zoraki bağışlarla kimin denetlediği belli olmayan kuruluşlara değil, yaptıkları işlerle etkinliğini ortaya koyan kuruluşlara yönelir ve kamu işlevleri daha nitelikli hale gelir. STK'lar informel ilişkilerle kamu imkanlarından yararlanmadıkları için siyasetçilerin güdümünden kurtulurlar.

5. STK'lar devletten para almazlar.

Kamu kaynakları konusu da STK'lar için önemli ve hassas bir konudur. Örneğin Türkiye'de faaliyette bulunan Alman vakıflarıyla ilgili olarak 'Ceviz Kabuğu' programında bir yabancı ülkenin devlet bütçesinden STK'lara kaynak ayırmasını program yapımcısının ve konuşmacıların şiddetle eleştirdiğini gördük. Program yapımcısı şöyle diyordu: "Devletten, resmi kurumlardan para alan sivil kuruluş olur mu? Hem devletten para al, hem de kendini sivil kuruluş olarak adlandır, olacak şey mi bu?..."

Devletlerin, yerel yönetimlerin siyasal denetime tabi olan bütçelerinden STK'lara fon aktarmaları, herhangi bir konuda bir kamusal işlevi belirlemeleri gibi olağan ve siyasal denetime açık bir konudur. Buna karşılık Türkiye'de kamu yönetimlerinin hiçbir siyasal denetime tabi olmadan sivil toplum kuruluşlarına fon aktarmaları, imkan kullandırmaları, kamu hizmetlerinin kullanıcılarına zorunlu bağış yaptırmaları olağan bir durumdur. Türkiye'de bu tür 'STK'lar kamusal işlevlerin özelleşmesine hizmet eder. Bu kuruluşlar kamu sahası ile sivil alan arasında geçişkenlik sağlayan, kamu işlevlerini siyasal denetim dışına çıkaran kuruluşlardır.

6. STK'lar 'sine-i millet'e geri dönmelidir.

21 Nisan Pazar 2003 tarihli Radikal İki'de Dayanışma Gönüllüleri Derneği Başkanı'nın "Bir Tarza İlişkin Açıklama" başlıklı bir yazısı yayınlandı. Bu yazıda Dayanışma Gönüllüleri'nin diğer sivil kuruluşlardan farkının ve bugün girdikleri yeni sürecin altını çizilirken "olanakları ile birlikte gelişerek süren çalışmalar, yereldeki muhatapları ile kurulan eşit ilişkiler içinde sahiplerine devredildi" denmekteydi. Yazının son bölümünde ise örgütün geçirdiği değişim gene "olgunlaştırdığımız her çalışmayı yerele devrederek, sönmümlendirerek ya da başka kurumların oluşmasını sağlayarak kendimize bir iktidar ve nüfuz alanı yaratmaktan ziyade vazgeçmeye dayalı bir tarzı esas aldığımız için yaşanmaktadır" diye açıklanmaktaydı. Bu çalışma tarzı Dayanışma Gönüllüleri'nin elbette kendi bilecekleri iş. Örgütün geçirdiği iç değişimin başkaları tarafından yanlış anlaşılmasının bence fazla bir önemi yok. Ancak bu tarzı ideal bir sivil toplum kuruluşu çalışma tarzı ve yeni bir katılımçılık modeli gibi sunulmasına diyecek bir şeyler var. Depremden sonra ortaya çıkan sivil

toplum enerjisinin siyasal sistemi etkileyecek bir dönüşüme yolaçmamasının belki bir nedeni de kendisini sivil toplumla özdeşleştiren bir STK yaklaşımı. Bugün sivil kuruluşların da temel sorunlarından biri bu özdeşleşmeci siyasal akımın dışında varolabilmek ve sivil toplumun siyaset geliştirebilmesini desteklemek. Bu kolay bir şey değil. Ama ilk önce bu burnundan kıl aldırmayan, her zaman yaptığına ve yapamadığına gerekçe bulan, kendini sorgulamayan tarza mesafe koymamız gerekli.

7. STK'lar halkın temsilcisidir.

MHP milletvekili, Ahmet Çakar ATV'de yayınlanan Cevizkabağı programındaki tartışmada kendisini köşeye sıkıştıran aydınlara, yazarlara şöyle bir karşılık vermişti: "Benim sizin kadar güzel söz söyleme imkanım yok. Ben sizin kadar laflarımı allayıp, pullayamıyorum. Ama benim arkamda halk var. Ben halkın temsilcisiyim. Ben halkın içinden geldim. Bu nedenle ben halkın ne istediğini, neyi sevdiğini sizden çok daha iyi bilirim. Siz Türk halkının adetlerini, örflerini, aile yapısını bilmiyorsunuz. Bu nedenle söyledikleriniz Türk halkına, onun aile yapısına, onun isteklerine uygun değil..."

O halkın içinden geliyordu ve dolayısı ile fikirlerinden, görüşlerinden daha önemlisi 'halkın temsilcisi' olma vasfıydı. Bu nedenle arkasında 'halk' olduğunu hissettirmeye, gürleyen sesi ile karşısındakileri susturmaya çalışıyordu. STK kavramına da temsil edilen kitleler açısından böyle bir içerik kazandırmak mümkün değil. Bunu söylerken amacım STK'lar tarafından temsil edilen kitlelerin çeşitlendirilmesi gerektiğini söylemek değil. Yalnızca STK'ların siyasal partiler gibi kitleler ile doğrudan bir temsil ilişkisi kurmasının mümkün olmadığını altını çizmek istiyorum: Çünkü STK'ların - ama özellikle siyaseti dönüştürme amacı taşıyan STK'ların- ayırdedici vasfının, siyasete rakip bir kitle tabanı oluşturmaktan geçmediği, STK'ların temsil sorunu açısından siyasetle benzeşmediğini, STK'ların bir toplumsal kesimin çıkarlarını temsil etmekten öte siyasal bir anlamı olduğunu düşünüyorum. Buna karşılık geçmişte meslek odaları muhalefetine öncülük eden siyasal kitle de siyasetçiler gibi sivil toplumun çıkarlarını temsil ettiği iddiasını taşıdı. Oysa bu temsil edilen kitle, meslek odalarında, üniversitelerde, sendikalarda, siyasal partilerde halkı için çalışan, halkı için düşünen, halkı için hisseden bir kitleydi. Siyasal temsile soyunan STK'ların halka seslendiğini iddia ederken, gerçekte halk yerine geçen 'kurmaca bir özne'ye seslendiği söylenebilir.

Bu aydın-elit kitlenin kendisini 'sivil toplum' olarak gördüğü ve kendi kamu yararı kavramını temsil etmeye çalıştığı sürece siyaseti dönüştürme potansiyelinin olduğunu zannetmiyorum. Çünkü bu siyasal kitlenin kendi kamu yararı kavramlarının, tercihlerinin temsiline soyunması yerine, kendi faaliyet alanlarını siyasete açması siyaseti gerçek öznesine kavuşturabilir.

Bu nedenle Türkiye'de STK'lar sivil toplumun temsiline değil, farklı kamu yararı kavramlarının temsil edilebileceği katılımcı bir demokrasi anlayışına yönelmelidir. STK'lar için siyasallaşma biçimi, temsil edilenlerin temsil edenler üzerindeki haklarının tanımlanmasına dayanmalıdır. STK'lar ideolojik özdeşleşmeden sıyrılmak için modernleştirici bir işlev yerine getirmelidir. Çünkü STK'ların siyaseti dönüştürmek için siyasete rakip bir özdeşleşme yaratmak ve siyasetin temsil kavramını ödünç almak yerine -bu temsil sorununu çözücü- farklı kimliklerin, farklı kamu yararı kavramlarının temsiline dayanan bir siyasal rol oynamasından başka bir seçeneği olamaz.

8. STK'ların asıl amaçlarının sorgulanması gerekir.

27 Mayıs Pazartesi 2002 tarihinde Yeni Safak Gazetesi'nde yer alan "Misyon ve misyoner" başlıklı yazıda "devletin islami sivil toplum kuruluşlarının deprem bölgesinde çalışmasını engelleyerek, hristiyan sivil toplum kuruluşlarına çalışma imkanı sağladığı" söyleniyordu. "Bu memleketin asil evlatları üvey evlat muamelesi görürken, polisiye tedbirlerle korunsa da halkın misyonerlerin kucağına düşeceği" vurgulanıyordu. Bu habere kaynaklık eden bilgi ise 25 Mayıs tarihli Hürriyet'te manşetten verilmişti. Laik Türkiye'de "makul çoğunluğu" temsil ettiğini iddia eden gazete, Türkiye'de 17 Ağustos'tan sonra artan hristiyan propagandası faaliyetlerine karşı müftülüklerin 'misyonersavar' timleri kurduğunu kamuoyuna duyuruyordu. Bu haber belki birilerinin yüreğine su serpmiş olabilir. Çünkü 17 Ağustos sonrası afet bölgesinde çalışan STK'lar arasında uluslararası kuruluşlar ve dinsel amaçla kurulmuş yardım örgütleri de vardı. Afet bölgesinde faaliyette bulunan bazı yabancı sivil toplum kuruluşlarının dini kuruluşlar olması bazı kişileri rahatsız etti. Bu kuruluşların veya bazı kişilerin 'yardım kisvesi altında' hristiyanlık propagandası yaptıkları iddia edildi. (Aynı gazetenin haberinde yer alan söylentilere göre bu kişilerin 'dost gibi yaklaştıkları, depremzedelerin sorunlarıyla ilgilendikleri, para verdikleri' iddia

ediliyordu.) Bu yaklaşıma göre yabancı STK'ların müslüman bir ülkeye geldiklerinde ya inançlarını terketmeleri, ya da hiç gelmemeleri gerekiyor. Ayrıca başka dinden örgütlerin ve insanların birbirlerine yardımda bulunmaları da sorunlu. Bu nedenle Sakarya Müftülüğü örgütlenmiş. Dini bilgilerin halka öğretilmesini amaçlayan, saha çalışması yapan bir 'misyonersavar timi' kurmuş. Bir devlet kuruluşunun halkın din bilgisini güçlendirmeye ve 'yabancı' bir dini etkisiz kılmaya dönük bu ilginç örgütlenmesini "nihayet devlet müslümanlıktan başka bir dinin yaygınlaşmasına karşı polisiye tedbirler almak ve bunu suç olarak görmek yerine başka yöntemler kullanmaya başladı" diyerek memnuniyetle karşılayabiliriz. Ama gene de devletin ayin yapılan evleri basmak, sivil ajanlarla din propagandası yapan uinsanları izlemek gibi lüzumlu gördüğü başka tedbirler alıp almadığı gazete haberinde yer almıyor. Yalnızca devletin bu işi yapmasının gerekçesi olarak hıristiyan misyonerlerin çaresiz halka para dağıtması gösteriliyor. Peki aynı şeyi devlet, kamu görevlileri yaparsa, bu olağan bir şey mi? Yani devlet dini inancı değiştirmeye, ya da etkilemeye, yönlendirmeye çalışırsa? Bu kamu görevlilerinin yaptığında bir sorun bulmaz isek, sivil toplumun inançlarını paylaşma hakkından nasıl sözedebiliriz?